

Araştırma Makalesi/Research Article

**TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Cumhuriyet Dönemi
Bitlis Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1923–1950)**

Suat Özdağ*

(ORCID: 0000-0002-9038-2844)

Makale Gönderim Tarihi
03.07.2022

Makale Kabul Tarihi
11.08.2022

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Özdağ, S., “TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Cumhuriyet Dönemi Bitlis Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1923–1950)”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7/2 (Eylül 2022): 980-1020.

APA: Özdağ, S. (2022). TBMM Arşiv Kayıtlarına Göre Cumhuriyet Dönemi Bitlis Milletvekilleri ve TBMM Faaliyetleri (1923–1950). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), 980-1020.

Öz

Bitlis, tarihi geçmişi ve kültürel değerleriyle Anadolu'nun önemli medeniyet merkezlerinden biridir. Bu nedenle şehrin tarihinin her dönemini araştırmak ve aydınlatmak hem Bitlis iline hem de “Tarih bilimine” önemli katkılar sunacaktır. Yerel tarih çalışmaları, bölgesel ve ulusal tarih çalışmalarına önemli kaynaklar ve faydalar sağlamaktadır. Tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olan Bitlis'in Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren sahip olduğu siyasi yaşam alanının ve bu alanda siyaset yapan kadroların gayretleri toplumsal dönüşüm açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmayla Bitlis'in Cumhuriyet Dönemi siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişim süreci, şehri temsil eden milletvekilleri ve yaptıkları faaliyetler çerçevesinde değerlendirmeyi amaçladık. Cumhuriyet döneminde ülke yönetimine egemen olan siyasi kadroların hem yerel hem de ulusal düzeyde hangi siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel tabana dayandıklarının ortaya konulması önemlidir. Genel olarak ülkenin, yerel olarak

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, suatozdog09@gmail.com.
PhD., Ministry of National Education, Türkiye.

temsil ettiği şehrin, planlanmış hedefler istikametinde ilerlemesi ve gelişmesi milletvekillerinin becerileriyle yakından alakalıdır. Bu çalışmada Bitlis ilini Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) TBMM’de temsil eden milletvekillerinin özgeçmiş ve Meclis faaliyetleri araştırılarak, Bitlis’in bu dönemde TBMM’deki temsil durumu, seçilen kişiler, yapılan çalışmalar ve yaşanan olaylar incelenmiş olup şehrin siyasi ve toplumsal tarihi açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca milletvekillerinin bölgesel ve ulusal sorunları çözüme konusundaki yaklaşımları ve faaliyetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Arşiv kaynakları ışığında hazırlanan bu çalışmada, betimleyici yöntemsel yaklaşım benimsenmiş olup Cumhuriyet Döneminde Bitlis milletvekillerinin biyografileri ve meclis faaliyetleri kronolojik sıraya göre ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Milletvekillerinin özgeçmişlerine ait bilgilere TBMM Arşivinde yer alan sicil dosyaları, Tercümanı Hal Varakaları ve TBMM yayınları olan Türk Parlamento Tarihi (ilk 8 cilt) isimli kitaplardan ulaşılmıştır. Vekillerin seçim mazbataları yine TBMM arşivinden, Genel Kuruldaki çalışmalarına ise Zabıt Cerideleri taranarak elde edilmiştir. Milletvekillerinin diğer siyasi çalışmalarına ulaşmak için Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi’ndeki Bitlis ile ilgili elde edilen belgelerden yararlanılmıştır. Bu çalışmada arşiv kayıtlarından elde edilen belgeler ışığında milletvekillerinin biyografileri ve yaptıkları çalışmalar ortaya konulmuştur. Ayrıca literatür taraması yapılarak konumuza katkı sağlayacak diğer araştırma eserleri de incelenip makale oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda Cumhuriyet Döneminde TBMM’de (TBMM 2-3-6-7-8. Dönemler) Bitlis’i 12 milletvekilinin temsil ettiği görülmüştür. Bu milletvekillerinden Muhittin Nami Bey (2. ve 3. Dönemler) ve Muhtar Ertan (7. ve 8. Dönemler) ikişer dönem vekillik yapmışlardır. Geline nokta ele alınan çalışma döneminde Bitlis milletvekilliği görevini ifa eden 10 faklı vekilin özgeçmiş ve meclis çalışmaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, TBMM, Cumhuriyet Dönemi, Milletvekili, Biyografi.

Bitlis Deputies and Their Activities in the The Republican Period According to the Archival Records of The Grand National Assembly of Turkey (1923–1950)

Abstract

Bitlis is one of the important civilization centers of Anatolia with its historical background and cultural values. For this reason, researching and lighting every period of the city's history will make significant contributions to both the province of Bitlis and the "Historical Science". Local history studies provide important resources and benefits to regional and national history studies. The political living space of Bitlis, which has been an important settlement throughout history, since the first years of the Republic, and the

efforts of the cadres engaged in politics in this area are of great importance in terms of social transformation. With this study, we aimed to evaluate the political, social, economic and cultural development process of Bitlis in the Republican Period, the deputies representing the city and their activities. It is important to reveal the political, social, economic and cultural bases of the political cadres who dominated the country's administration in the Republican era, both at the local and national level. In general, the progress and development of the country, the city it represents locally, in line with the planned targets is closely related to the skills of the deputies. In this study, the background of the deputies who represented the city of Bitlis in the Turkish Grand National Assembly during the Republican Period (1923-1950) and the activities of the Parliament were investigated, the representation status of Bitlis in the Grand National Assembly of Turkey in this period, the people elected, the studies and events were examined, and the political history of the city was tried to be explained. In this study, prepared in the light of archive sources, the biographies and parliamentary activities of the Bitlis Deputies in the Republican Period were discussed in detail in chronological order. Information on the biographies of the deputies was obtained from the registry files in the TBMM Archive, the Translator Hal Warakas and the Turkish Parliament History (first 8 volumes), which are the publications of the Turkish Grand National Assembly. The election records of the deputies were obtained from the archives of the Grand National Assembly of Turkey, and their work in the General Assembly was obtained by scanning the Minutes. In order to reach the other political works of the deputies, the documents related to Bitlis in the Presidency Republic Archive were used. In this study, the biographies of the deputies and their studies were revealed in the light of the documents obtained from the archive records. In addition, by making a literature review, other research works that will contribute to our subject have been examined and an article has been created. As a result of the study, it was seen that 12 deputies represented Bitlis in the Grand National Assembly of Turkey (Parliament 2-3-6-7-8. Periods) in the Republican Period. Muhittin Nami Bey (2nd and 3rd Terms) and Muhtar Ertan (7th and 8th Terms) from these deputies served as deputies for two terms each. At this point, the curriculum vitae and parliamentary studies of 10 different deputies who served as Bitlis Deputy during the study period were examined.

Keywords: Bitlis, TBMM, Republican Period, Member of Parliament, Biography.

Giriş

Bitlis; Anadolu'nun doğusunda yer alan, batıdan Muş ve Batman, kuzeyden Ağrı, doğudan Van ve güneyden Siirt ile çevrili olan bir il merkezidir. Bitlis'in yüz ölçümü 6.707 km² dir¹. Şehir, Bitlis Çayı'nın açmış olduğu derin bir vadi içerisinde, ortalama 1500 metre yüksekliğe sahip dağlık bir alanda kurulmuştur. 2022 yılının TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre Bitlis merkez nüfusu 70.344 kişi olup, ilin toplam nüfusu 350.994 kişidir². Bitlis ili Merkez ilçe ile birlikte Adilcevaz, Ahlat, Güroymak, Hizan, Mutki ve Tatvan ilçelerinden oluşmaktadır³.

Bitlis'in kuruluşu ile ilgili çeşitli teoriler olmakla beraber, şehrin kim tarafından, ne zaman kurulduğu ve adının nereden geldiği kesin olarak bilinmiyor. Uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Bitlis, tarihte çeşitli milletlerce ayrı adlarla anılmıştır. Bitlis şehrinin tarihi süreç içinde Hurriler, Urartular, Asurlular, Medler, Persler, Romalılar ve Bizanslıların hâkimiyeti altında kaldığı bilinmektedir. Bizans hakimiyetinden sonra Mervanoğulları, Büyük Selçuklu Devleti, Dilmaçoğulları, Harzemşahlar, Timur Devleti, Eyyûbiler ve Anadolu Selçuklu Devleti bölgeye hâkim olmuştur⁴. 1207'de Eyyubiler, Bitlis, Ahlat ve Muş bölgesine yönelik faaliyetlerde bulundular. Eyyubi ailesinin mensup olduğu Kürt Revvadilerden muhtelif kitleler Azerbaycan'dan Ahlat ve Bitlis'e gelip yerleştikleri gibi aynı dönemde Eyyubiler tarafından Hakkâri bölgesinden Kürt aşiretleri de yöreye iskân ettirildi. Böylece Bitlis ve çevresine göç eden 24 Kürt aşireti bir araya gelip Rojki/Rozki aşiret konfederasyonunu teşkil ederek Bitlis Beyliğini kurdular⁵. 1220-1670 yılları arasında Bitlis'te hüküm sürmüş Şerefhanlar Hanedanı Rûzigi (Rojiki) Aşiretine mensuptur⁶. Şerefhan Hanedanı uzun yıllar özerk bir şekilde hüküm sürmüşlerdir. Sırasıyla Harzemşahlar, İlhanlılar, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Sefavi (Şah İsmail) Devleti

¹ Kenan Arınç, "Geçmişteki Önemi Azalmış Kent Yerleşmelerine Bir Örnek: Bitlis", *Doğu Coğrafya Dergisi*, No:1, 1995, s.67-95.

² (<https://www.tuik.gov.tr/bitlis> 2022). Erişim Tarihi; 13.01.2022.

³ (<http://www.bitlis.gov.tr>. 2020). Erişim Tarihi; 14.01.2022.

⁴ Metin Tunçel, *Bitlis, İslam Ansiklopedisi*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, s.225.

⁵ Hasan Taşkıran, "XV. Asırda Bitlis ve Çevresinin Siyasi Tarihi", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2020, Cilt 6, sayı 4, s.1134-1155.

⁶ Danyal Tekdal, *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2018, s.196.

hakimiyeti altında devam eden Bitlis Emirliği, Yavuz Sultan Selimin 1514'te bölgeyi almasıyla Osmanlı Devleti'ne bağlı bir emirlik olarak siyasi varlığını sürdürmüştür. Bitlis, beylik döneminden sonra Erzurûm Eyâleti'nin Muş sancağına bağlı bir kaza iken, 1 Aralık 1878'de vilâyet merkezi haline getirilmiştir. Bitlis vilayeti Bitlis Merkez, Siirt, Muş ve Genç sancakların müteşekkil toplam yüzölçümü 30.000 km²'yi geçmekteydi⁷. Vilayet olarak büyük bir alanı kapsayan Bitlis, nüfus bakımından da yoğundu. Bitlis vilayeti; 1882-1893 yılları arasında 268.402, 1910/11 sayımına göre ise 294.300 nüfusa sahipti⁸.

Bitlis vilayeti, Birinci Dünya Savaşında Rus işgalinde çok ağır bir yıkıma uğramasına rağmen stratejik konumundan dolayı Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilanından sonra da vilayet statüsünü korumuştur. TBMM'de 08.06.1929 tarihinde kabul edilen ve 11.06.1929 tarihli Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 1213 numaralı kanun ile Bitlis ilçe yapılarak Muş vilayetine⁹ bağlanmıştır. 1 Haziran 1929 ile 1 Ocak 1936 yılları arasında yaklaşık 6,5 sene ilçe olarak idare edilen Bitlis, 25 Aralık 1935 tarih ve 2885 Sayılı Kanun'la¹⁰ tekrar il haline getirilmiştir. 4 Ocak 1936 tarih ve 3197 sayılı Resmî Gazetede¹¹ yayınlanarak yürürlüğe giren bu kanunla Bitlis Merkez, Mutki, Ahlat, Hizan ve Kotum ilçelerinden müteşekkil Bitlis Vilayeti kurulmuştur.

⁷ Bülent Cırık, *II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis Sancağı (1908-1914)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Ün. Sos. Bil. Ens., 2015, s.14-22.

⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, (Çev: Bahar Tırnakçı), Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2003, s. 235-277.

⁹ Muş Vilâyeti teşkiline dair kanun:

1.Madde- Bitlis Vilâyeti ilga olunarak Bitlis, Varto, Bulanık, Malazgirt, Mutki kazaları ve Elaziz ve Siirt vilâyetlerinden irtibatları kesilen Çapakçur, Genç ve Sasun kazalarından mürekkep Muş vilâyeti teşkil olunmuştur.

2.Madde- Ahlat kazası ile Tatvan nahiyesi Van vilâyetine ilhak ve Hizan kazası birinci sınıf nahiye haline ifrağ olunarak Bitlis kazasında bırakılmıştır.

3.Madde- Bu kanun 1 Haziran 1929 tarihinden muteberdir.

4.Madde- Bu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur. Bakınız; TBMM ZC, 3. Devre, C-12, 75. Birleşim, s.262.

¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, V. Dönem, C. 7, (Birleşim: 20, Oturum: 1, 23.12.1935), Ankara, s.182.

¹¹ 4.Madde- Muş vilâyetinin Bitlis, Mutki ve Van vilâyetinin Ahlat kazalar ile Hizan ve Kotum kazalarından teşekkül etmek ve merkezi Bitlis kasabası olmak üzere Bitlis vilâyeti kurulmuştur.

Türkiye’de demokratikleşme ve seçim olgusu “Meşrutiyet” ile birlikte başlamış ve bu süreçte çıkarılan seçim kanununda çeşitli değişiklikler yapılarak halkın iradesi yönetime yansıtılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan ve 5 Kasım 1876 (17 Şevval 1293) tarihinde ilan edilen “Meclis-i Umuminin Suret-i İntihabına ve Tâyinine Dair Ta’lîmat-ı Muvakkate, Cedvel ve Beyanname” ile seçimlerin ne şekilde yapılacağı kanuni bir hükme bağlanmıştır¹². Bu belgelerle Meclis’in yapısı tanımlandıktan sonra mebus olacak kişilerde aranan özellikler de açıklanmıştır¹³. Osmanlıda başlayan ve Türkiye Devleti kurulunca da devam eden bu süreçte 1877’den 1943’e kadar (1943 seçimleri dâhil) çoğunluk sistemine dayalı iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. İki dereceli seçim sisteminde birinci seçmenler (müntehib-i evveller)¹⁴ ikinci seçmenleri (müntehib-i sani)¹⁵, ikinci seçmenler de milletvekillerini seçerler¹⁶.

Osmanlı döneminin I. Meşrutiyet Döneminde 2 defa ve II. Meşrutiyet döneminde 4 defa iki dereceli genel seçimler yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin tek parti döneminde 1920 genel seçimleri ile birlikte 7 genel seçim yapılmış ve bu seçimlerde Osmanlı’dan devralındığı şekli ile iki dereceli seçim sistemi uygulaması sürdürülmüştür. Cumhuriyet döneminde çok partili döneme geçilince (1946 yılında) tek dereceli seçim sistemi uygulanmaya başlanmıştır¹⁷. Bitlis milletvekillerinin

¹² Hasan Daşdemir, “Türk Demokrasi Tarihinde Tek Dereceli Seçim Sistemine Geçiş ve Kamuoyundaki Yansımaları”, *Türk Demokrasi Tarihi Yazıları* (Ed. İsmet Türkmen vd.), Berikan Yayınevi, Ankara 2021, s.179-196.

¹³ Buna göre; yirmi beş yaşından küçük olmayan, devletin resmî dilini bilen, iyi ahlaklı ve dürüst olarak tanınan, cinayet veya suçtan dolayı mahkûm olmayıp ve aynı zamanda az çok emlak sahibi olan her erkek Osmanlı vatandaşının mebusluğa aday olmasında bir sakınca olmayacağı ifade edilmiştir

¹⁴ Birinci seçmenler, seçim kanununda belirlenmiş oy kullanma hakkına sahip vatandaşlardan oluşmaktaydı.

¹⁵ İkinci Seçmenler genel olarak; birinci seçmenler (halk) tarafından o livanın kazalarında seçilen müntehib-i saniler, liva merkezinden seçilen müntehib-i saniler, liva idare ve belediye meclisleri üyeleri, Vilayet İdare Meclisi ile vilayet merkezi belediye meclisi üyelerinden oluşmaktaydı.

¹⁶ Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Haziran 2006, Cilt 22, Sayı 1, s.133-165.

¹⁷ Ayşe Erkmen, “İki Dereceli Genel Seçimlerden Tek Dereceli Demokratik Seçimlere Yaşanan Sürec”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research* (2019), Cilt 6, Sayı 33, s.608-622.

seçildiği dönemler ile ilgili uygulanan seçim sistemi, seçimlerin yapılışı hakkında genel bir bilgi verildikten sonra Bitlis özelinde seçimler ve vekiller ile ilgili ayrıntılı bilgiler sunulacaktır.

Türkiye’de siyaset ve tarih alanında yapılan çalışmaların ortaya koymuş olduğu metodolojik yaklaşımlardan hareketle Bitlis’i 1923-1950 yılları arasında TBMM’de temsil eden milletvekillerinin genel olarak Türk Devletine, özelde ise temsil ettikleri bölgenin her alanda gelişimine ne şekilde katkı sağladıkları makalenin ana temasını oluşturmaktadır. Buradan hareketle 1923-1950 arası Bitlis milletvekillerinin sosyal, ekonomik özellikleri, sosyal köken farklılıkları, ne gibi özelliklere sahip oldukları ve milletvekili pozisyonuna kimlerin ulaştığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Bitlis’i Cumhuriyet dönemi’nde (1923-1950 yılları arası) TBMM’de temsil eden milletvekillerinin biyografileri ve Meclisteki faaliyetleri ele alınmıştır. Bu çalışmanın ana kaynakları TBMM arşivinde yer alan milletvekillerinin Tercüme-i Hâl varakaları, sicil kayıtları, seçim mazbataları, Zabıt Cerideleri, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CBA) belgeleri ve TBMM tarafından yayınlanmış Türk Parlamento Tarihi (ilk 8 Cilt) isimli kitaplardan oluşmaktadır. Çalışmamızın konusu dahilinde olan diğer bilgiler ise çeşitli araştırma eserleri ve farklı arşivlerde tarama yapılarak elde edilmiştir.

Tablo 1. TBMM dönemleri başlangıç- bitiş tarihleri, Bitlis/Muş Milletvekili sayıları ve TBMM faaliyet sayıları.

Dönem	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Milletvekili Sayısı	TBMM’deki Faaliyet Sayıları	İl Adı
1.Dönem	23.04.1920	10.08.1923	7	94	Bitlis
2.Dönem	11.08.1923	02.09.1927	2	18	Bitlis
3.Dönem	03.09.1927	25.04.1931	3	23	Bitlis
4.Dönem	26.04.1931	08.02.1935	4	15	Muş
5.Dönem	09.02.1935	26.03.1939	3	14	Muş
6.Dönem	03.04.1939	15.01.1943	2	15	Bitlis

7.Dönem	08.03.1943	14.06.1946	2	7	Bitlis
8.Dönem	05.08.1946	24.03.1950	3	11	Bitlis
Toplam			26	197	

TBMM I. Dönem (23.04.1920- 10.08.1923)

I. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gibi 6. Osmanlı Mebusan Meclisi de Millî Mücadele ve Bağımsız Türkiye Cumhuriyeti için önemli kararlar alarak tarihteki yerini almıştır. 1919 genel seçimleri I. Dünya Savaşı sonrası işgallerin süregeldiği bir dönemde yapılmıştır. Bu seçimler hem son Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni oluşturması hem de 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan meclisin vekillerinin belli bir kısmı bu vekillerden oluşacağı için önemlidir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimleri Aralık 1919'da yapılmıştır. Bu seçimleri Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti adayları çoğunlukla kazanmıştır. Meclis 12 Ocak 1920'de çalışmalarına başlamıştır. 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı Müdafai Hukuk doğrultusunda çalışmış ancak ömrü kısa olmuştur. Millî Mücadeleyi destekleyen bu meclis Türkiye'nin sınırlarının belirlenmesine temel olan Misak-ı Milli'yi 28 Ocak 1920'de kabul etmiş ve böylece Erzurum ve Sivas kongresi kararlarını onaylamıştır. Meclis kabul ettiği Misak-ı Milli'yi 17 Şubat 1920'de yayınlamıştır. Bu kararın yayınlanması sonucu 16 Mart'ta İstanbul resmen işgal edilmiş ve Meclis 11 Nisan 1920 tarihinde Padişah tarafından kapatılmıştır¹⁸. Son Osmanlı Mebusan Meclisine Bitlis'ten Müftü Sadullah Efendi ve Nüfus Müdürü Resul Sıddık Beyler seçilmişlerdir¹⁹.

İstanbul'un işgali üzerine Temsil Heyeti hemen harekete geçmiş, Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgalinden üç gün sonra valiliklere, bağımsız sancaklara, kolordu komutanlarına gönderdiği bir genelge göndermiştir. Bu genelgede Ankara'da "olağanüstü yetkiler taşıyan" bir meclisin toplanacağını bildirmiş, bu amaçla seçimlere gidilmesi ve seçimlerin 15 gün içinde bitirilmesi istenmiştir. Bu genelge 1908 seçimleri ile başlayıp 1943 seçimlerine kadar uygulanan seçim kanunundan farklılıklar

¹⁸ Erkmen, a.g.m., s.608-622.

¹⁹ ATASE. ATAZB, K.19, G.242-1.

göstermektedir. Bir kere nüfusa göre milletvekili seçilmesi ilkesinden vazgeçilmiş olup her sancaktan nüfusuna bakılmaksızın 5 üye seçilmesi istenmiştir. Ayrıca, 1876 Anayasasıyla belirlenen 30 olan seçilme yaşı, bu genelgeyle 25'e indirilmiştir²⁰. Bu genelge, içinde bulunan olağanüstü koşullar nedeniyle özel bir seçim yöntemi belirlemiştir²¹. 23 Nisan 1920 tarihinde açılan I. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 15 Nisan 1923 tarihinde Seçim Kanununda bazı değişiklikleri kapsayan yasayı kabul ettikten sonra 16 Nisan 1923 tarihinde son toplantısını yapmış, seçim sonrası toplanmak üzere çalışmalarına son vermiştir²².

TBMM I. Dönem zaman dilimi olarak çalışmamızın dışında kalmakla birlikte, konunun anlaşılması ve bütünlüğü açısından tamamlayıcı bir bilgi olarak kısaca verilmiştir. I. Dönem TBMM'de Bitlis Mebusları ve yaptıkları çalışmaları hakkında hazırlanmış kapsamlı araştırmalar ve tezler²³ olduğu için bu bölümde sadece okuyucuyu aydınlatmak amacıyla kısa bir bilgi verilip asıl çalışma alanımızda olan dönemler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu dönemde sadece Bitlis merkez sancağı mebuslarının ismi verilecek ve faaliyetlerine kısaca değinilecektir. Çünkü bu dönemde Bitlis vilayetine bağlı olan Siirt²⁴, Muş ve Genç²⁵ sancakları 1920 yılında TBMM'de alınan kararlar sonucunda Bitlis vilayetinden ayrılmış olup, "Müstakil Liva" statüsüne kavuşmuşlardır. Bu nedenle bu sancakların mebusları çalışmamız dışında bırakılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1919'da vilayetlere, müstakil livalara ve Kolordu Kumandanlıklarına seçim hakkında gönderdiği bildiriden sonra tüm seçim bölgelerinde olduğu gibi Bitlis'te de seçimler başlamıştır.²⁶ Bitlis Valisi Hüsnü Bey, Heyet-i Temsiliye Riyasetine 12

²⁰ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (2011), Cilt 27, Sayı 79, s.1-36.

²¹ 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılmasını sağlayan seçimler de tek dereceli mutlak çoğunluk yöntemi ile yapılmıştır. Bkz.; Alkan, a.g.m., s.133-165.

²² Olgun, a.g.m., s.1-36.

²³ Sedat İşık, *Birinci Dönem TBMM'de Bitlis Milletvekilleri*, Atatürk Ün. Sos. Bil. Ens. (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Erzurum, 2004.

²⁴ Siirt Sancağı TBMM'de 26 Eylül 1336 (26 Eylül 1920) tarihinde, 27 Sayılı Kanun ile müstakil liva statüsüne yükseltilmiştir. Bkz; TBMM ZC, C-4, s.135.

²⁵ Muş ve Genç sancağı TBMM'de 9 Aralık 1336 (9 Aralık 1920) tarihinde, 70 Sayılı Kanun ile müzakeresiz liva olarak kabul edilmiştir. Bkz; TBMM ZC, C .6, s. 276.

²⁶ ATASE, ATAZB, K.33, G.1, B.1-62.

Nisan 1920’de çektiği telgrafta Bitlis vilayetine ait seçimlerin neticelendiğini bildirmiştir²⁷. Yapılan seçimler neticesinde Bitlis’ten (merkez) beş yeni milletvekili seçilmiştir. İki dereceli seçim esasına göre bu milletvekillerinden; Arif Hikmet Bey, 48; Derviş Bey, 47; Hüsnü Bey, 48; Şaban Vehbi Bey, 47 ve Yusuf Ziya Bey, 48 oy almışlardır²⁸. Sadullah Efendi ve Resul Sıddık Bey ise Meclis-i Mebusan milletvekilleri olup yeni açılan Büyük Millet Meclisine katılmışlardır. Bitlis Mebusları Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem çalışmalarında toplamda 15 takdir (önerge) vermiş, 9 adet teklif sunmuş ve 70 defa çeşitli konularda söz hakkı almıştır²⁹.

TBMM II. Dönem (11.08.1923–02.09.1927)

1923 seçimleri I. TBMM döneminde kabul edilen yeni seçim kanununa göre yapılacaktır. Yeni bir devletin kurulması, sınırlarının ve nüfusunun Osmanlı coğrafyasına göre değişiklik göstermesi nedeniyle yeni bir seçim kanunu yapılmıştır. Osmanlı döneminde 50.000’e bir olan milletvekili oranı yeni kanunda 20.000’e bir şeklinde düzenlenmiştir. 25 olan seçmen yaşı 18’e indirilmiş, vergi verme şartı kaldırılmıştır. Seçim kanunundaki yeni düzenlemede her ne kadar mecliste tek dereceli seçim sisteminin millet egemenliğine daha uygun olduğu dile getirilmiş olsa da iki dereceli seçim sistemi aynen korunmuştur. 1923 seçimlerinde her il bir seçim çevresi sayılmış, 72 ilde yapılan seçim neticesinde 287 milletvekili seçilmiştir. Yeni TBMM 11 Ağustos 1923 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. II. Dönem Meclisi 11 Ağustos 1923-26 Haziran 1927 tarihleri arasında 4 yıl 1 ay açık kalmıştır³⁰.

Bitlis’in II. Dönem Milletvekilleri Muhittin Nami Bey ve Resul Sıddık Bey’dir. Toplam 2 milletvekili TBMM’nin II. döneminde Bitlis’i temsil etmişlerdir.

Muhittin Nami Bey

²⁷ ATASE, ATAZB, K.33, G.1, B.1-209.

²⁸ İşık, a.g.e., s.45.

²⁹ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html. Erişim Tarihi: 14.01.2022.

³⁰ Olgun, a.g.m., s.1-36.

Muhittin Nami Bey³¹; 28 Ağustos 1884 (Rumi,1300) tarihinde Bitlis ilinde dünyaya gelmiştir. Babası Kamburpaşazade ailesinden İbrahim Bey olup, annesi Fatma Hanımdır. Evli olan Nami Beyin çocuğu yoktur. Öğrenim hayatına Bitlis'te başlamış ve İstanbul Askeri Rüştiyelerinde devam etmiştir. Daha sonra 1899 yılında Kuleli Askerî Lisesine ve 1902'de ise Harbiye'ye girmiştir. 27 Mayıs 1905'te "Piyade Asteğmeni" olarak mezun olmuştur. 1906' da teğmenlik, 1908'de ise erkânî harbiye yüzbaşılığı rütbesi almıştır. 1910 yılına kadar çeşitli yerlerde bölük, tabur ve batarya komutanlığı stajı yapmıştır. 1910'da Yemen'e gitmiş ve 911'de İstanbul' a geri dönmüştür. Balkan Savaşında Garp Ordusunda çeşitli görevlerinde bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşında 1914-1916 yılları arasında Çatalca bölgesinde görev almıştır. Savaş devam ederken Doğu bölgelerinde İran sefer ordusu ile Kerbela, Bağdat, Hankın ve Mutki dolaylarında görev yapmıştır. Mart 1916'da İstanbul'a dönmüş ve tedavi için İsviçre'ye gitmiştir. Ağustos 1919'da İstanbul'a döndükten sonra tekrar Genelkurmayda göreve başlamıştır. Millî Mücadele zamanında sağlık durumu nedeniyle İstanbul'da kalmış ve Millî Mücadele taraftarı gizli teşkilatlarla iş birliği yaparak yararlı hizmetlerde bulunmuştur. Bu dönemde İstanbul gazetelerinde (M.N.) imzasıyla millî mücadeleyi destekleyen yazılar yazmıştır. 1922'de Ankara'da Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğüne atanmıştır. Ağustos 1923'te Genelkurmay Başkanlığında görevlendirilmiş ve bu görevi devam ederken TBMM'nin II. Dönem seçimlerine katılmıştır³². 28 Aralık 1924 tarihinde yapılan seçimde 72 oy alarak Bitlis'ten milletvekili seçilmiştir. Mazbatası 12 Şubat 1925 tarihinde onaylanmıştır³³.

II. Dönem Meclis'te Millî Müdafaa Komisyonu üyeliğinde bulunmuştur. Nami Bey; Takvim ve muhtıra defterlerinin hakkının Tayyare Cemiyetine tahsisi hakkında 1 adet kanun teklifi vermiş³⁴, Genel Kurulda Ordu Dershaneleri Masarifi, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye

³¹ TBMM Arşivi, Muhittin Nami Bey Dosyası, 2. Dönem, Sicil No: 54, Dosya No: 461, Tercüme-i Hâl.

³² Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem (1923-1927), C-3, TBMM Yayınları No: 3, s.137-138.

³³ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 16.01.2022

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 30, (Birleşim: 44, Oturum: 1, 19.03.1927), Ankara, s.147.

Bütçesinin Müzakeresi³⁵, Nafia Vekâleti Bütçesi³⁶, Ziraat Bütçesi³⁷, Ecza ve edevat ve malzemeyi sıhhiye masarifi ile Avrupa'ya gönderilecek talebe ve malulün masarifi hakkında müzakereler³⁸ ve Tayyare Cemiyeti³⁹ konuları olmak üzere toplam 8 adet konuşması vardır.

Muhittin Nami Bey, III. Dönem tekrar Bitlis'ten ve IV. Dönemde ise Muş'tan milletvekili seçilmiştir.

Resul Sıddık Bey

Resul Sıddık Bey⁴⁰, 1862 (Rumi, 1278) yılında Bitlis'te doğmuştur. Safrasorzade Hamza Ağa'nın oğludur. Bitlis'te Sıbyan Mektebi, Rüştüye ve İdadi okumuştur. Özel öğretmenlerden Arapça ve Farsça dil dersleri almıştır. Resul Bey 1880'de devlet hizmetine girmiş, çeşitli görevlerden sonra 3 Ekim 1914'te Bitlis İl Nüfus Müdürlüğüne atanmıştır. Rus işgalinde Mardin'e gitmek zorunda kalmış ve burada Göçmen İşleri İdaresinde memur olarak görevlendirilmiştir. Bitlis'in kurtuluşundan sonra İl Nüfus Müdürlüğü görevine geri dönmüştür. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının son dönemi için yapılan seçimde Bitlis Milletvekili seçilmiş ancak Mebusan Meclisi kapatıldığı için meclise katılmamıştır. Heyet-i Temsiliye'nin kararına uyarak 13 Mayıs 1920'de Ankara'ya gelmiş ve TBMM'ye Bitlis Milletvekili olarak takdim edilmiştir. I. Dönem Mecliste İçişleri, Tapu-Kadastro, Dilekçe komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda çalıştı. I. Dönem Meclis çalışmalarında 5 konuşma yapmış, 1 soru önergesi ve 1 kanun önerisi vermiştir⁴¹.

Resul Sıddık Bey, II. Dönemde de Bitlis Milletvekilliğine seçilmiştir. 4.07.1923 tarihinde yapılan seçimde 67 oy alarak yeniden Bitlis'ten milletvekili olma hakkını kazanmıştır. 12 Ağustos 1923 tarihinde mazbatasını onaylanmıştır. Ankara'ya gelmiş ve 16 Eylül 1923'te Meclise

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, (Birleşim: 71, Oturum: 1, 07.03.1925), Ankara, s.224.

³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, (Birleşim: 73, Oturum: 2, 09.03.1925), Ankara, s.306-307.

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, (Birleşim: 75, Oturum: 1, 11.03.1925), Ankara, s.376.; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, (Birleşim: 77, Oturum: 1, 14.03.1925), Ankara, s.453-454.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 16, (Birleşim: 85, Oturum: 2, 23.03.1925), Ankara, s.146-148.

³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 25, (Birleşim: 104, Oturum: 1, 20.05.1926), Ankara, s.317.; TBMM Zabıt Ceridesi, C. 30, (Birleşim: 44, Oturum: 1, 20.05.1926), Ankara, s.147.

⁴⁰ TBMM Arşivi, Resul Sıddık Bey Dosyası, 2. Dönem, Sicil No: 2, Dosya No: 124, Tercüme-i Hâl.

⁴¹ Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, TBMM I. Dönem (1919-1923), C-3, TBMM Yayınları No: 6, s.174-175.

katılmıştır⁴². Meclis çalışmalarında değişik konularda 7 adet Takrir (önerge)⁴³ sunmuş ve 1 adet de Teklif⁴⁴ vermiştir.

Meclisin I. toplantı yılından sonra verilen ara dönemde 30 Ağustos 1924'te Bitlis'te vefat etmiştir. Evli olup iki çocuk babası idi. Kürtçe ve Ermenice konuştuğu hâl tercümesinde yazılıdır⁴⁵.

TBMM III. Dönem (01.11.1927 – 26.03.1931)

1927 seçimleri 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı seçim yasası çerçevesinde yapılmış, seçimlere sadece CHP katılmıştır. İki dereceli olarak yapılan seçimlerde her ne kadar bazı yerlerde bağımsız adaylar seçime katılmış olsalar da seçimi CHP adayları kazanmıştır. 1927 seçimlerinde 30 Temmuz-5 Ağustos arasında ikinci seçmen seçimleri yapılmış, milletvekilliği seçimi ise 2-6 Eylül tarihleri arasında olmuştur. 63 seçim çevresinde yapılan seçimler sonucunda 316 milletvekili TBMM'ye girmiştir. 1927 seçimleri sonrası oluşan TBMM, 1 Kasım 1927-26 Mart 1931 tarihleri arasında 3 yıl 7 ay 19 gün açık kalmıştır⁴⁶.

Bitlis'in III. Dönem Milletvekilleri; İlyas Sami Muş, Muhittin Nami Bey ve Muhittin Emin (Temoçin) 'dir. TBMM III. Dönemi'nde Bitlis toplam 3 milletvekili tarafından temsil edilmiştir. Bunlardan Muhittin Nami Bey ikinci kez Bitlis Milletvekili olarak seçilmiştir.

İlyas Sami MUŞ

İlyas Sami Muş⁴⁷, 1879 (Rumi, 1295) yılında Muş'ta doğmuştur. Babası Eşraftan Hacı Abdülhamit Efendidir. Öğrenim hayatına Muş'ta başlamış, orta öğretimini tamamladıktan sonra Mısır'da medrese öğrenimi görmüş ve müderrislik icazeti almıştır. Mezun olduktan sonra İstanbul Muratpaşa Cami Medresesinde müderris olarak görev

⁴² TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 16.01.2022.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, C.3, (Birleşim: 53, Oturum: 1, 14.11.1923), Ankara, s.387.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, (Birleşim: 61, Oturum: 1, 03.12.1923), Ankara, s.5.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, (Birleşim: 68, Oturum: 1, 15.12.1923), Ankara, s.222.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.7, (Birleşim: 13, Oturum: 1, 16.03.1924), Ankara, s.524.

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, (Birleşim: 32, Oturum: 1, 06.10.1923), Ankara, s.515.;

⁴⁵ Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem, C-3, s.139.

⁴⁶ Olgun, a.g.m., s.....

⁴⁷ TBMM Arşivi, İlyas Sami Muş Dosyası, 3. Dönem, Dosya No: 353, Tercüme-i Hâl.

yapmıştır. Mebusan Meclisinin I. Dönemi için 8 Kasım 1908 tarihinde yapılan seçimde Muş Milletvekili seçilmiştir. Meclis-i Mebusanın II. ve III. Dönemlerinde de Muş Milletvekili seçilerek Meclisteki görevini 1918 yılına kadar sürdürmüştür. Mondros Mütarekesinden sonra 4 Mart 1919'da iktidara gelen Damat Ferit Paşa hükümeti döneminde İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından Ermeni kırımından suçlu oldukları iddiasıyla tutuklanması istenilen kişiler arasında yer aldığı için tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilmiştir. Bir süre İstanbul'da tutuklu kaldıktan sonra 29 Ağustos 1920'de Malta Adasına sürgüne gönderilmiştir. TBMM açıldıktan sonra İstanbul'dan kurtulabilen Mebusan Meclisi vekilleri Ankara'ya gelerek Meclis'e katılmışlardır. Yine Ankara hükümetinin girişimleriyle 25 Ekim 1921'de serbest bırakılan 59 kişilik grup ile birlikte 1 Kasım 1921'de Anadolu'ya gelen İlyas Sami Bey, 30 Kasım 1921'de Ankara'ya gelerek TBMM Genel Kuruluna Muş Milletvekili olarak takdim edilmiştir. Birinci Mecliste Millî Eğitim, İrşad, Adalet, Bütçe ve İçtüzük komisyonlarında görev almış ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda çalışmıştır. Üçüncü toplantı yılında Millî Eğitim Komisyonunun, dördüncü toplantı yılında ise 4. Şubenin Başkanlığını yapmıştır. 23 Kasım 1922'de Müdafaa-yı Hukuk Grubu ve Yönetim Kurulu Üyeliğine seçilmiştir. I. Dönem Meclis çalışmalarında; gizli oturumlarda 14, Genel Kurulda ise 15 olmak üzere toplam 29 kez konuşma yapmıştır. Sami Bey, II. Dönemde yeniden Muş'tan vekil seçilmiştir⁴⁸.

İlyas Sami Muş; III. Dönemde ise Bitlis'ten Milletvekili seçilmiştir. Yapılan seçimde 249 oy alarak vekil olma hakkı elde etmiştir. 15 Ekim 1927 tarihinde mazbatasını almıştır. 1 Kasım 1927'de Meclise katılmıştır. Meclis Genel Kurulu tarafından 24 Kasım 1927 tarihinde mazbatasını onaylanmıştır⁴⁹. Teşkilâtı Esasiye (Anayasa) ve Nafia (Bayındırlık) komisyonlarında görev almıştır. Yavuz Zırlısı hakkında soruşturma yapan karma komisyona ve Seçim Mazbatalarını İnceleme

⁴⁸ Çoker, Türk Parlamento Tarihi, I. Dönem, C-3, s.797-798.

⁴⁹ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 18.01.2022.

Komisyonuna seçilmiştir⁵⁰. III. Dönem Meclis çalışmalarında Genel Kurulda 7 değişik konuda toplam 8 kez söz almıştır⁵¹.

İlyas Sami Bey, 1 Nisan 1930 tarihinde emekliye ayrılmıştır. 27 Aralık 1945'te İstanbul'da vefat etmiştir. Evli ve üç çocuk babası olan Sami Bey, Arapça bilmekteydi⁵².

Muhittin Nami Bey

Muhittin Nami Bey⁵³, III. Dönemde tekrar Bitlis Milletvekili olarak seçilmiştir⁵⁴.

III. Dönem Bitlis'ten aday olan Nami Bey, yapılan seçimde 249 oy alarak Bitlis'ten tekrar milletvekili seçilmiştir. 15 Ekim 1927 tarihinde seçim mazbatasını almış ve 1 Kasım'da Ankara'ya gelerek Meclise katılmıştır⁵⁵. Meclis Genel Kurulu 24 Kasım'da seçim mazbatasını onaylamıştır. Nami Bey Millî Savunma Komisyonunda görev almıştır⁵⁶.

Bitlis Milletvekili olarak bu dönemde Meclis faaliyetleri arasında; 1 Takriri (önerge)⁵⁷, Damga Resmî ve Veraset ve İntikal Vergilerinin

⁵⁰ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931), C-3, TBMM Yayınları No: 10, s.126.

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, (Birleşim: 23, Oturum: 1, 27.12.1927), Ankara, s.178.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.19, (Birleşim: 54, Oturum: 1, 01.05.1930), Ankara, s.13.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.21, (Birleşim: 82-84, Oturum: 1, 25.09.1930-02.10.1930), Ankara, s.22,66.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.23, (Birleşim: 10, Oturum: 1, 04.12.1930), Ankara, s.10.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.25, (Birleşim: 25, Oturum: 1, 02.02.1931), Ankara, s.6.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.26, (Birleşim: 33, Oturum: 1, 09.03.1931), Ankara, s.32-33.

⁵² Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem, C-3, s.126.

⁵³ TBMM Arşivi, Muhittin Nami Bey Dosyası, 3. Dönem, Sicil No: 54, Dosya No: 461, Tercüme-i Hâl.

⁵⁴ 2. Dönem Bitlis milletvekilleri bölümünde 2.1. nolu başlık altında özgeçmiş anlatılmıştır.

⁵⁵ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 18.01.2022.

⁵⁶ Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem, C-3, s.128.

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C.11, (Birleşim: 65, Oturum: 1, 16.05.1929), Ankara, s.63.

değiştirilmesine dair 2 yasa teklifi⁵⁸, Genel Kurulda 10 değişik konuda 11 konuşması bulunmaktadır⁵⁹.

IV. Dönemde ise Muş'tan milletvekili seçilen Muhittin Nami Bey, 18 Şubat 1932 tarihinde vefat etmiştir⁶⁰.

Muhittin Emin (TEMOÇİN)

Muhittin Emin Bey⁶¹, 1893 senesinde (Rumi, 1309) Bitlis'e bağlı Genç Kazasında dünyaya gelmiştir. Babası Genç Kazasının ileri gelen ailelerinden olan Muharrirzadelerden Mehmet Emin Bey, annesi ise Hatice Hanımdır. Muhittin Emin Bey evli ve bir çocuk babasıdır. Öğrenim hayatına Genç Kazasında başlamış, daha sonra 1908'de İstanbul'da Meşveret okuluna gitmiş, idadiden mezun olduktan sonra memleketine geri dönmüştür. Erzurum Sultanisini kazanmış, 11. sınıftayken 1914 yılında Birinci Dünya Savaşının çıkması üzerine okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. İstanbul'da eğitimine devam etmek istemişse de bu mümkün olmamış ve 1916 yılında memleketine gelerek Genç Tahriyat Kalemünde 5 ay kâtiplik yapmıştır. Asıl meşguliyeti çiftçilik ve ziraattir. Emin Bey ilk olarak TBMM'nin II. Dönem seçimlerinde aday olmuş ve 11 Mart 1924' tarihinde yapılan seçimde 80 oy alarak Genç'ten milletvekili seçilmiştir. 05.04.1924'te Meclis'e katılmış ve seçim mazbatasını 14.04.1924'te Meclis tarafından onaylanmıştır. Emin Bey bu dönemde; Mübadele, İmar ve İskân, Umuru Tasarrufiye ve Tapu Komisyonu üyeliklerinde; Mübadele, Tapu, İmar ve İskân komisyonlarının

⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C.8, (Birleşim: 34, Oturum: 1, 11.02.1929), Ankara, s.26.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.11, (Birleşim: 65, Oturum: 2, 16.02.1929), Ankara, s.63.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, (Birleşim: 45, Oturum: 1, 16.02.1928), Ankara, s.191.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, (Birleşim: 48, Oturum: 1, 27.02.1928), Ankara, s.221.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, (Birleşim: 77, Oturum: 1, 19.05.1928), Ankara, s.168,169,174.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.4, (Birleşim: 78, Oturum: 2, 20.05.1928), Ankara, s.204-205.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.8, (Birleşim: 35, Oturum: 2, 16.02.1929), Ankara, s.40.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.9, (Birleşim: 43, Oturum: 1, 23.03.1929), Ankara, s.40-41.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.24, (Birleşim: 21, Oturum: 1, 15.01.1931), Ankara, s.36.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.26, (Birleşim: 36, Oturum: 1, 19.03.1931), Ankara, s.63-67.

⁶⁰ Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem, C-3, s.137-138.

⁶¹ TBMM Arşivi, Muhittin Emin (Temoçin) Dosyası, 3. Dönem, Dosya No: 512, Tercüme-i Hâl.

kâtipliklerinde görev yapmıştır. Bu dönemde Muş-Elâzığ yolunun Genel Yollar Planına alınmasına dair önergesi vardır⁶².

II. Dönem Genç Milletvekili olan Muhittin Emin Temoçin, III. Dönemde ise Bitlis milletvekili olarak seçilmiştir. III. Dönem seçimlerinde Bitlis'ten aday olan Temoçin, yapılan seçimde 249 oy alarak Bitlis'ten milletvekili olmuştur. 15 Ekim 1927'de mazbatasını almış ve 1 Kasım'da Ankara'ya gelerek Meclise katılmıştır⁶³. 24 Kasım 1927'de seçim mazbatasını Meclis tarafından onaylanmıştır. Divanı Muhasebat (Sayıştay) Komisyonunda görev almıştır. Meclis çalışmalarında 2 önerisi ve Nafia Fen Okulu açılmasına dair yasa teklifi vardır⁶⁴. Muhittin Emin Bey, 20 Mayıs 1938'de vefat etmiştir.⁶⁵

TBMM IV. Dönem (04.05.1931 – 23.12.1934)

1931 seçimlerinde 7-10 Nisan tarihlerinde ikinci seçmenlerin seçimi, 25 Nisan'da ise milletvekili seçimleri yapılmıştır. CHP'nin ilan ettiği 287 aday seçilmiş, bağımsızlara bırakılan 30 milletvekilliğinden ancak 20'si seçilebilmiştir. 63 seçim çevresinden 317 milletvekilinin seçildiği 1931 seçimlerinde üç milletvekili iki ilden birden seçilmiştir. 1931 seçimleri sonucunda oluşan TBMM 4 Mayıs 1931-23 Aralık 1934 tarihleri arasında 3 yıl 9 ay 13 gün açık kalmıştır⁶⁶.

TBMM'de 08.06.1929 tarihinde kabul edilen ve 11.06.1929 tarihli Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 1213 numaralı kanun ile Bitlis ilçe yapılarak Muş vilayetine bağlanmıştır. İdari olarak Bitlis, IV. Dönemde TBMM'de Muş iline bağlı bir kaza durumundaydı ve bu nedenle Muş Milletvekillerinin isimlerini vermekle yetineceğiz. Muş ilinin IV. Dönem Milletvekilleri; Hakkı Kılıçoğlu, Hasan Reşit Tankut, Muhittin Nami Bey ve Naki Yücekök'tür. TBMM IV. Döneminde Muş ili toplam 4 milletvekili tarafından temsil edilmiştir. Bu dönemde Muş

⁶² Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem, C-3, s.344-345.

⁶³ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 18.01.2022.

⁶⁴ TBMM tarafından yayınlanan "Türk Parlamento Tarihi" isimli kitapta Muhittin Emin Temoçin'in öz geçmişi ile ilgili bilgiler arasında Meclis çalışmalarında 2 önerisi ve 1 yasa teklifi olduğuna dair bilgiler verilmiş olmasına rağmen Zabıt Ceridelerinde ve TBMM arşivinde buna dair hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶⁵ Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, III. Dönem, C-3, s.129.

⁶⁶ Olgun, a.g.m., s.1-36.

Milletvekilleri Meclis Genel Kurulunda toplam 15 kez söz hakkı almışlardır⁶⁷.

TBMM V. Dönem (01.04.1935 – 27.12.1938)

Bu seçimler kadınların seçme ve seçilme haklarını kullandıkları ilk seçimdir. Ayrıca 1931 seçimlerinde olduğu gibi bağımsız milletvekili seçimi uygulamasına da devam edilmiştir. 1935 seçimlerinin bir diğer özelliği ise ilk defa azınlıklardan da milletvekili seçilmesidir. Anayasada yapılan düzenlemeler ve 22 Aralık 1934 tarih ve 2631 sayılı seçim kanununda bazı maddeleri değiştiren düzenlemeye göre kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bu kanun çerçevesinde daha önce 20.000 erkek seçmen bir milletvekili seçerken yeni düzenlemeyle 40.000 kadın-erkek seçmen bir milletvekili seçecektir. Anayasa'da belirtilen seçmen yaşı 18'den 22 yaşına çıkartılmıştır. Seçimlerde eskiden olduğu gibi yine iki dereceli⁶⁸ sistem uygulanacaktı. 57 seçim çevresinde yapılan 1935 seçimleri sonrası toplam 399 milletvekilinin katılımıyla açılan TBMM, 1 Mart 1935-27 Ocak 1939 tarihleri arasında 4 yıl, 1 ay, 18 gün gibi tek parti döneminin en uzun ömürlü meclisi olmuştur⁶⁹.

Bitlis idari olarak V. Dönemde de Muş iline bağlı olduğu için yine bu bölümde Muş Milletvekilleri hakkında kısa bilgi verilecektir. Muş ilinin V. Dönem Milletvekilleri; Ahmet Şevki Çiloğlu, Hakkı Kılıçoğlu ve Şükrü Ataman'dır. TBMM V. Döneminde Muş toplam 3 milletvekili tarafından temsil edilmiştir. Bu dönemde Muş Milletvekilleri Meclis Genel Kurulunda toplam 14 kez söz hakkı almıştır⁷⁰.

TBMM VI. Dönem (03.04.1939 – 15.01.1943)

Atatürk'ün ölümü sonrası yapılan ilk seçimdir. Bu seçimlerde sayıları az olmakla birlikte bağımsız aday uygulamasına devam edilmiştir. Bağımsız adaylardan ziyade bu seçimlerde öne çıkan farklılık seçim sonrası oluşan TBMM'de CHP milletvekilleri içinden CHP'ce belirlenen

⁶⁷ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html. Erişim Tarihi: 20.01.2022.

⁶⁸ Buna göre genel esas 400 birinci seçmenin bir ikinci seçmen belirlemesidir. Buna göre 401-600 kişi için 1, 601-1000 kişi için 2, 1001-1400 kişi için 3 ikinci seçmen seçilecek oran bu şekilde arttırılacaktı.

⁶⁹ Olgun, a.g.m., s.1-36.

⁷⁰ https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html. Erişim Tarihi: 20.01.2022.

“Müstakil Grup”⁷¹ uygulamasına geçilmesidir. 26 Mart 1939 tarihinde yapılan seçimleri 420’sini CHP, 4’ünü de bağımsız milletvekilleri kazanmıştır. 424 milletvekilli TBMM, 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943 tarihleri arasında çalışmış, Hatay’ın Türkiye’ye katılması üzerine Hatay’ı temsilen seçilen 5 milletvekilinin de katılımıyla milletvekili sayısı 429 olmuştur. 1939 meclisinin en önemli özelliklerinden biri TBMM’de bir bağımsız grup oluşturulmasıdır⁷².

Bitlis, 25 Aralık 1935 tarih ve 2885 Sayılı Kanun’la⁷³ tekrar il haline getirilmiştir. 4 Ocak 1936 tarih ve 3197 sayılı Resmî Gazetede⁷⁴ yayınlanarak yürürlüğe giren bu kanunla 1939 yılındaki seçimlerde milletvekili seçme hakkını tekrar elde etmiş oldu. Bitlis’in VI. Dönem Milletvekilleri; Ahmet Süreyya Örguevren ve Tevfik Temelli’dir. TBMM’nin VI. Döneminde Bitlis toplam 2 milletvekili tarafından temsil edilmiştir.

Ahmet Süreyya ÖRGEEVREN

Ahmet Süreyya Örguevren⁷⁵, 13.04.1888 (Rumi, 1304) tarihinde Balıkesir’in Sındırgı ilçesinde doğmuştur. Çavdaroğulları ailesinden olup Babası Hilmi Efendi ve annesi ise Hasibe Hanımdır. İlk ve rüştiye eğitimini Balıkesir Sındırgı’da tamamladıktan sonra idadi öğrenimini Bursa’da tamamlamıştır. 1906 yılında İstanbul Hukuk Mektebini kazanmış ve 1910 yılında buradan mezun olmuştur. 1910 yılında Razlık

⁷¹ CHP’nin 29 Mayıs-3 Haziran 1939 tarihleri arasında toplanan V. Büyük Kurultayında meclis içinde CHP milletvekilleri arasından Kurultay tarafından seçilecek 21 kişilik bir “müstakil grup” kurulması kararı alınmıştır. Bu bağımsız grubun da değişmez genel başkanı aynen CHP’de olduğu gibi CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü’dür. Grubun başkan vekilini İsmet İnönü seçecekti, grup CHP meclis grubu toplantılarına katılabilecek ancak, görüş veya oy hakkı olmayacaktı. Bağımsız grup üyeleri hükümette görev alamayacaktı. Meclis görüşmelerinde kendi gruplarının kararlarına göre hareket edeceklerdi.³⁹ Bu uygulamaya 1943 yılında da devam edilecek hatta grup üye sayısı 21’den 35’e çıkarılacaktır.Bkz. Olgun, a.g.m., s.1-36.

⁷² Olgun, a.g.m., s.1-36.

⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi, V. Dönem, C. 7, (Birleşim: 20, Oturum: 1, 23.12.1935), Ankara, s.182.

⁷⁴ 4.Madde- Muş vilâyetinin Bitlis, Mutki ve Van vilâyetinin Ahlat kazalar ile Hizan ve Kotum kazalarından teşekkül etmek ve merkezi Bitlis kasabası olmak üzere Bitlis vilâyeti kurulmuştur.

⁷⁵ TBMM Arşivi, Ahmet Süreyya Örguevren Dosyası, 6. Dönem, Sicil No: 59, Dosya No: 542, Tercüme-i Hâl.

İlçesi Savcılığına, 1911 yılında ise Taşoz'a atanmıştır. 1912 yılında Taşoz Adasının Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine tutuklanarak hapse atılmış ve bir ay sonra serbest bırakılarak Balıkesir'e dönmüştür. 29 Ocak 1912 tarihinde Edremit Savcılığına görevlendirilmiş daha sonra 10 Ağustos 1913'te ise Karaisalı Bidayet Mahkemesi Başkanlığına atanmıştır. 1913 yılında Hayrabolu Hâkimi Münferit Yardımcılığına atanmasından sonra görevinden istifa etmiş ve 11 Aralık 1913 tarihinden itibaren serbest bir şekilde İzmir'de dava vekilliği yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı başlayınca 4. Ordu emrinde görev almış ve savaş boyunca yedek subay olarak askerlik görevine devam etmiştir. Savaş bittikten sonra tekrar devlet hizmetine girmiş ve 6 Mayıs 1919 tarihinde Aydın Sulh Hâkimliğine atanmıştır. 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar İzmir ve Aydın bölgesini işgal edince bir süre Yunanların yönetiminde görevini sürdürmüş daha sonra kaçarak Nazilli'ye gelmiştir. Sadareten gelen emir üzerine Söke Mahkemesinde çalışmıştır. Bu esnada Anadolu'nun her yerinde Millî Mücadele başlayınca Ahmet Bey de resmi görevini tekrar bırakmış ve Kuvayı Milliye saflarına katılmıştır. Söke'nin işgali üzerine oradan ayrılıp Muğla'ya geçmiştir. Büyük Taarruzdan 10 gün önce Ankara'dan gelen özel bir emirle 50 kişilik bir silahlı müfreze kurmuş, askeriyeden de emrine verilen 23 kişilik bir müfreze ile 4/5 Eylül 1922 gecesi Menderes Nehrini geçerek Söke'yi Yunanlardan geri almıştır. Geri çekilen düşman birliklerinin takip ederek 23 Eylül 1922 sabahı İzmir'e varmıştır. Düşman işgalinden kurtulan İzmir'de Avukatlık bürosunu yeniden açmış ve işine devam etmiştir. İzmir'de mesleğine devam ederken Balıkesir'den TBMM'nin II. Dönem seçimlerine girmiştir. 15 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 553 oy alarak Balıkesir'den (Karesi) milletvekili seçilmiştir. Ankara'ya gelerek 11 Ağustos 1923 tarihinde Meclise katılmış ve 12 Ağustos'ta seçim mazbatasını Meclis Genel Kurulu tarafından onaylanmıştır. Kanunu Esasi, Adliye, Layiha, Tütün ve Sigara Kâğıdı İnhisarını Tetkik komisyonlarında görev almıştır. Bu dönemde Kanunu Esasi Komisyonunun Sözcülüğünü de yapmıştır. Ahmet Bey, vekillik görevinin yanında Meclis tarafından 07.03.1925 tarihinde Şark İstiklâl Mahkemesi Savcılığına seçilmiştir. Teşkilâtı Esasiye, Mücadele-i Milliye, Hıyaneti Vataniye, Emvali Metruke ve Dahili Nizamname konularında kanun teklifleri, 3 değişik konuda önergesi, Genel Kurulda 75 farklı konuda olmak üzere toplam 243 konuşması bulunmaktadır. İki farklı konuda olmak üzere; Sivas'ta memur maaşlarının zamanında

ödenmemesi ve Dekovil Hattı İmtiyazı hakkında soru önermeleri vermiştir. Ahmet Bey; Aksaray'dan 4. Dönem, Balıkesir'den 5-7-8. Dönemler ve Bitlis'ten 6. dönemde milletvekili seçilmiştir. Aynı zamanda yazar olan Ahmet Süreyya Örgü (Evren)'in "Gürtel" adlı şiir kitabı ve "Demirci Mehmet Efe" isimli romanı bulunmaktadır⁷⁶.

Ahmet Süreyya Örgü, VI. Dönem Bitlis milletvekili olarak meclise girmiştir. 26 Mart 1939'da yapılan seçimde 150 oy alarak seçimi kazanmış ve 3 Nisan 1939'da Meclise katılmıştır⁷⁷. Ahmet Bey, Adliye Encümeni Azalığı görevinde bulunmuştur. Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanunu müzakere eden muvakkat encümene aza olarak seçilmiştir⁷⁸.

Örgü VI. Dönem Meclis çalışmalarında; Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu⁷⁹, Maarif Vekâleti Bütçesi⁸⁰, Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne Dair Kanun⁸¹, Devlet Konservatuarı Hakkındaki Kanun⁸², Çiftçi Mallarının Korunması Hakkındaki Kanun⁸³, Teşkilâtı Esasiye Kanunu⁸⁴, Askerî Ceza Kanununa ek kanun⁸⁵, Varlık Vergisi Kanunu⁸⁶ ve Mebus Seçimi Kanunu⁸⁷ münasebetiyle Genel Kurulda toplam 15 kez söz hakkı almıştır.

⁷⁶ Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem, C-3, s.465-466.

⁷⁷ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 21.01.2022.

⁷⁸ Şenal Günay, Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (1939-1943) C-5, TBMM Yayınları No:39, s.111.

⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, (Birleşim: 13, Oturum: 1, 17.05.1939), Ankara, s.102-103.

⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C.2, (Birleşim: 17, Oturum: 1, 25.05.1939), Ankara, s.263.

⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.3, (Birleşim: 28-29, Oturum: 1, 19-25.06.1939), Ankara, s.252,282.

⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, C.11, (Birleşim: 50-51, Oturum: 1, 13-15.05.1940), Ankara, s.99,128.

⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, C.19, (Birleşim: 68, Oturum: 1, 23.06.1941), Ankara, s.134-135.

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C.11, (Birleşim: 50-51, Oturum: 1, 13-15.05.1940), Ankara, s.94,127.

⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, C.24, (Birleşim: 40, Oturum: 1, 30.03.1942), Ankara, s.47-49.

⁸⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C.28, (Birleşim: 3, Oturum: 1, 11.11.1942), Ankara, s.28-29.

⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C.29, (Birleşim: 17, Oturum: 1, 14.12.1942), Ankara, s.97-99.

19 Ocak 1923'te Güzide Hanımla evlenen Ahmet Bey'in, bu evlilikten Ayhan, Yılmaz, Hilmi Özbek ve Mete isiminde dört çocuğu olmuştur. Ahmet Süreyya Örgeevren 07.08.1969'da İstanbul'da vefat etmiştir⁸⁸.

Tevfik TEMELLİ

Mehmet Tevfik Temelli⁸⁹, 1893 yılında Malatya'da doğmuştur. Babası İsmail Bey ve annesi Ayşe Hanımdır. Hâl tercümesine göre öğrenim durumu, ortadır. Ailesiyle birlikte Malatya'da ticaretle ile meşgul olmuştur. 1934-1939 yılları arasında Malatya Belediye Başkanlığı yapmıştır. Önce Rığna (Ranâ) Hanım'la, onun ölümünden sonra Peruze Hanım'la evlenen Temelli, ikinci eşinden Perihan, Turgut ve İyigün adlarında 3 çocuk sahibi olmuştur⁹⁰.

VI. Dönem Bitlis seçimlerine katılmıştır. Katıldığı seçimde toplam 150 oy alarak kazandı ve 26 Mart 1939 tarihinde mazbatasını aldı⁹¹. Mazbatasını 3 Nisan 1939'da Meclis'te onaylandı ve çalışmalara katıldı. 26 Mart 1939-15 Ocak 1943 tarihlerinde Bitlis vekili olarak Meclis'te görev yapmıştır. Bütün toplantı yıllarında Meclis Divanı Muhasebat Encümeninde Azâ olarak görev yapmıştır. VII. Dönem (08 Mart 1943-14 Haziran 1946) ve VIII. Dönemde (05 Ağustos 1946-24 Mart 1950) Malatya Milletvekili olarak Mecliste görev yapmıştır. Temelli, milletvekilliği devam ederken 11 Aralık 1947 tarihinde vefat etmiştir⁹².

Tevfik Temelli, VI. Dönem Bitlis Milletvekili olarak bulunduğu TBMM'de, Meclis Divanı Muhasebat Encümeni Azası olarak görev yaptığı için Genel Kurulda hiçbir çalışması, kanun teklifi ve söz alma faaliyeti yoktur.

TBMM VII. Dönem (08.03.1943 – 14.06.1946)

1943 seçimlerinde de Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü, seçimler öncesi ikinci seçmenlerle görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonucunda ilk defa olarak milletvekili aday listesi

⁸⁸ Günay, Türk Parlamento Tarihi, VI. Dönem, C-5, s.111.

⁸⁹ TBMM Arşivi, Tevfik Temelli Dosyası, 6. Dönem, Sicil No: 60, Dosya No: 1029, Tercüme-i Hâl.

⁹⁰ Günay, Türk Parlamento Tarihi, VI. Dönem, C-5, s.112.

⁹¹ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 22.01.2022.

⁹² Günay, Türk Parlamento Tarihi, VI. Dönem, C-5, s.112.

milletvekili sayısından fazla olarak ilan edilmiştir. Bu seçimler 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçim Kanununa göre yapılmıştır. Bu kanun 1908 yılında yürürlüğe giren seçim kanununu yürürlükten kaldırmakla birlikte bazı hükümleri aynen korunmuştur. Yine iki dereceli çoğunluk sistemini öngören kanun sadece 1943 seçimlerinde uygulanmıştır. 1943 seçimleri 63 ilde 63 seçim çevresinde yapılmış 455 milletvekili TBMM’de yer almıştır. 28 Şubat 1943 tarihli seçim sonucunda oluşan TBMM, 8 Mart 1943-14 Haziran 1946 tarihleri arasında 3 yıl 4 ay 23 gün açık kalmıştır. Bu dönemin sonunda erken seçim kararı alınarak 1947 yılında seçim yapılması gerekirken 1946 yılına alınmıştır⁹³.

Bitlis’in VII. Dönem Milletvekilleri; Bülent Osma ve Muhtar Ertan ‘dir. TBMM’nin VII. Döneminde Bitlis toplam 2 milletvekili tarafından temsil edilmiştir.

Bülent OSMA

Ahmet Bülent Osma⁹⁴ (Osmani)⁹⁵ (Müstakil); 1912 (Rumi, 1328) yılında Bakırköy’de doğdu. Babası Reşat Bey ve annesi Hatice Hanımdır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuş ve hal tercümesinde Fransızca bildiği yazmaktadır. Mesleği Bankacılık ve Kambiyo olarak geçmektedir. Milletvekili seçilmeden önce Merkez Bankası İstanbul Şubesi Muhasebe Memuru, Mekteb-i Sultâni Lisesi Pansiyon Müebbisi ve Müzakerecisi, Türkiye Nakit İşleri Genel Müdürlüğü Kambiyo Müdürü, Maliye Vekâleti Merkez Kambiyo Müdürü olarak görev yapmıştır.

VII. Dönem Bitlis’ten seçimlere katılmış ve 147 oyla seçimi kazanmıştır. 28 Şubat 1943 yılında mazbatasını almıştır. 8 Mart 1943 tarihinde Meclis’e katılmış ve 17 Mart 1943’te mazbatasını Meclis Genel Kurulunda onaylanmıştır⁹⁶. Bitlis Milletvekili olarak katıldığı VII. Dönem TBMM Başkanlık Divânı Kâtip Üyesi olarak görev yapmıştır⁹⁷. Genel

⁹³ Olgun, a.g.m., s.1-36.

⁹⁴ TBMM Arşivi, Bülent Osma Dosyası, 7. Dönem, Dosya No: 1192, Tercüme-i Hâl.

⁹⁵ Mazbatasında soyadı “Osmani” olarak geçmektedir.

⁹⁶ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 22.01.2022.

⁹⁷ TBMM Albümü 1920-1910, C-1 (1920-1950), s. 381.

Kurulda; Harcırah Kanunu⁹⁸, Millî Eğitim Bakanlığı Mühendis Okulları Hakkında Kanun⁹⁹, Tarım Bakanlığı Toprak İşleri Genel Müdürlüğü Kanunu¹⁰⁰ ve Türkiye Emlâk Kredi Bankası Hakkındaki Kanun¹⁰¹ münasebetiyle toplam 4 konuda söz almıştır.

Evli ve iki çocuk babası olan Ahmet Bülent Osma, 18.04.1963 tarihinde vefat etmiştir¹⁰².

Muhtar ERTAN

Muhtar Ertan¹⁰³ (Talati)¹⁰⁴; 15 Mart 1912 (1328)'de İstanbul'un Beykoz İlçesinin Anadolu Hisarı Mahallesinde doğdu. Babası Yıldırım Beyazıt'ın Anadolu Hisarının yapımı sırasında buraya yerleştirdiği bir aileden gelen Mehmet Asaf Efendi, annesi Hatice Mediha Hanımdır. 1944'te Emine Müjgân (1918-1951) Hanımla evlenmiştir. Asar (1946)'ın babasıdır¹⁰⁵. İki yıl özel eğitim aldıktan sonra ilk, orta ve lise öğrenimini Galatasaray Lisesinde tamamlayarak 1932'de mezun olmuştur. 1933'te İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girmiş ve 1936'da mezun olmuştur. Yüksek öğrenimi sırasında 1932-1936 yıllarında Muhtelif Hakem Mahkemelerinde kâtiplik ve arşiv memurluğunda bulunmuştur. 1 Kasım 1936'da Yedek Subay Okuluna gidip askerliğini yedek subay olarak Dolmabahçe Sarayı Muhafız Birliğinde tamamlamış ve 31 Ekim 1937'de terhis olmuştur. 20 Nisan 1938'de Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı İç Ticaret Genel Müdürlüğünde İhracat Kontrolörlüğüne atanmış, aynı yıl 12 Mayıs 1938'de Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Müdür Yardımcılığına getirilmiştir. Bu görevde iken VII. Dönem seçimlerine katılıp, CHP listesinden 28 Şubat 1943'te Bitlis Milletvekilliğine

⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C.3, (Birleşim: 37, Oturum: 1, 18.06.1943), Ankara, s.89.

⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.18, (Birleşim: 78, Oturum: 2, 25.06.1945), Ankara, s.407.

¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, C.19, (Birleşim: 83, Oturum: 1, 06.07.1945), Ankara, s.49-50.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.24, (Birleşim: 65, Oturum: 2, 14.06.1946), Ankara, s.318,321.

¹⁰² TBMM Albümü 1920-1910, C-1 (1920-1950), s. 381.

¹⁰³ TBMM Arşivi, Muhtar Ertan Dosyası, 7. Dönem, Dosya No: 1191, Tercüme-i Hâl.

¹⁰⁴ Nüfus kaydında "Ahmet Muhtar Talati Ertan", Meclis kayıtlarında "Muhtar Ertan" olarak geçmektedir.

¹⁰⁵ Türk Parlamento Tarihi IX. Dönem kitabında evli ve 1 çocuk babası olarak yazmaktadır fakat Muhtar Ertan kendi el yazısıyla hazırladığı Hal Tercümesinde medeni hali "Bekar" olarak belirtmiştir.

seçilmiştir. İçişleri Komisyonu ve Belediye Gelirleri Kanununu geçici komisyonlarında görev almıştır.¹⁰⁶

Ertan, VII. Dönem seçimlerinde 147 oy alarak Bitlis Milletvekili seçilmiş ve 28.02.1943 tarihinde mazbatasını almıştır¹⁰⁷. 8 Mart 1943'te Meclise katılmış ve 17.03.1943'te mazbatasını Meclis tarafından onaylanmıştır. Bu dönemde Genel Kurulda, Memur ve Müstahdemlere Verilecek Fevkalâde Zam Hakkındaki Kanuna ek kanun teklifi¹⁰⁸ vermiş ve bu konuda 3 kez söz almıştır.

Muhtar Ertan, VIII. ve IX. Dönemde de Bitlis Milletvekili olarak Meclis'te bulunmuştur.

TBMM VIII. Dönem (05.08.1946 – 24.03.1950)

1946 seçimleri ile Türkiye'de çok partili seçimler dönemine geçilmiştir. DP'nin kurulması ile birlikte meclis içinde CHP karşısında bir muhalefet belirmiş, TBMM içindeki tek parti dönemi sona ermiştir. CHP çok partili hayata geçildikten sonra normal olarak 1947 yılında yapılması gereken seçimlerini öne almıştır. TBMM 10 Haziran 1946 tarihli oturumunda milletvekili seçimlerinin 1947 yılından 21 Temmuz 1946 tarihine alınmasına dair teklif kabul edilmiştir. Seçimin yapılmasına 1 aydan biraz daha fazla zaman kala seçimin yapılacağı 63 ilden ancak 34'ünde teşkilatlanabilen DP, bu kararı bir baskın seçim olarak algılamıştır¹⁰⁹.

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimler Osmanlı'dan bu yana ilk tek dereceli seçimlerdir. 1946 seçimleri öncesi seçim kanunu değiştirilmiş, 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı kanunla tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Bu sistem liste usulü çoğunluk ilkesine dayanmaktadır. Seçmen ve seçilme yaşları eskisiyle aynıdır. Seçim sistemi açık oy, kapalı sayımı esas almaktadır. 21 Temmuz'da tek

¹⁰⁶ Kâzım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi, TBMM IX. Dönem, 1950-1954, C-7, Ankara 1998, s.165-166.

¹⁰⁷ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 23.01.2022.

¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, C.21, (Birleşim: 23-29, Oturum: 1, 14-28.01.1946), Ankara, s.24,118.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.22, (Birleşim: 32, Oturum: 1, 04.02.1946), Ankara, s.21-22.

¹⁰⁹ Metin Toker, Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, Cilt 1, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2020, s.17.

dereceli olarak yapılan seçim sonucunda CHP 390, DP 65, bağımsız adaylarda 7 milletvekillik kazanmışlardır¹¹⁰.

Bu dönemde CHP'den milletvekili adayı olmak için Bitlis'ten 16 kişi başvuru yapmıştır¹¹¹. Bitlis'in VIII. Dönem Milletvekilleri; Arif Hikmet Özdemir, Mehmet Ziya Geboloğlu ve Muhtar Ertan'dır¹¹². TBMM'nin VIII. Döneminde Bitlis toplam 3 milletvekili tarafından temsil edilmiştir. Arif Özdemir 17 Kasım 1948 tarihinde vefat edince, yerine 16 Ekim 1949'de yapılan ara seçimle Ziya Geboloğlu seçilmiştir. Bu dönemde Muhtar Ertan ikinci kez Bitlis Milletvekili seçilmiştir.

Arif Hikmet ÖZDEMİR

Arif Hikmet Bey¹¹³, 1885 (Rumi, 1301) yılında Bitlis'te doğmuştur. Babası Murat Ağa ve annesi Gülşen Hanımdır. Bitlis Askeri Rüştiyesini bitirmiştir. Daha sonra polislik görevine başlamış ve 11 Haziran 1914 'te ikinci komiserliğe yükselmiştir. Kendi el yazısıyla yazdığı Hal Tercümesinde; "3 yıl Bitlis Polis Müdürlüğüne vekâlet etmiş, 4 sene Siirt Belediye Reis Vekâletinde bulunmuş ve I. Dünya Savaşı'nda hizmetine mükâfaten Harp Madalyası ile taltif edilmiştir". Millî Mücadeleye destek vererek I. Dönem için 3 Nisan 1920'de yapılan seçimde 48 oy alarak Bitlis Milletvekili seçilmiştir. Mazbatasının 8 Temmuz'da onaylanması üzerine 16 Ağustos 1920'de Ankara'ya gelip Meclis'e katılmıştır. I. Dönem Mecliste Sağlık ve Sosyal Yardım, İçişleri ve İktisat Komisyonlarında görev almıştır. Ayrıca Meclis'te farklı zamanlarda dördüncü ve beşinci şube azalıklarına seçilmiştir. Milli harekâta hizmetine karşılık olarak İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiştir. Milletvekilliği bitince Bitlis'e dönmüş; 1 Mart 1926 yılında Bitlis Belediye Reisi olarak seçilmiş ve 12 yıl Bitlis Belediye Başkanlığı yapmıştır. Aynı zamanda 17 yıl CHP İl Başkanlığı, 18 yıl Bitlis Genel Umumi Meclis üyeliği, 10 yıl Bitlis Daimî Komisyon Üyeliği görevlerinde bulunmuştur¹¹⁴.

5 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde CHP'den VIII. Dönemde tekrar Bitlis Milletvekili seçilmiştir. 22.07.1946 tarihli seçim mazbatasına göre

¹¹⁰ Olgun, a.g.m., s.1-36.

¹¹¹ BCA, Fon Kodu: 490.1.0. Yer No: 292.1177.3.

¹¹² BCA, Fon Kodu: 490.1.0. Yer No: 277.1112.3.

¹¹³ TBMM Arşivi, Arif Hikmet Özdemir Dosyası, 8. Dönem, Dosya No: 52, Tercüme-i Hâl

¹¹⁴ Çoker, Türk Parlamento Tarihi, I. Dönem, C-3, s.171.

seçimlerde 28.265 oy alarak vekillik kazandı¹¹⁵. 05.08.1946 tarihinde Meclise katılmış ve seçim tutanağı 12.08.1946'da Kamutayca onanmıştır. 12 Ağustos 1946 tarihinde TBMM Gümrük ve Tekel Komisyonu üyeliğine seçilmiş ve görevi 2 yıl boyunca sürdürmüştür. Meclisteki bu üyeliklerinden dolayı olsa gerek VIII. Dönem Meclis Genel Kurulunda Takrir, Teklif ve Söz Alma gibi herhangi bir faaliyeti bulunmamaktadır.

Arif Hikmet Bey'in her ne kadar Meclisteki üyeliklerinden dolayı Genel Kurulda çalışmaları bulunmasa bile Bitlis ilinin sorunları ile yakından ilgilenmiş ve hükümet nezdinde çeşitli girişimlerde bulunmuştur. CHP Meclis Grup Başkan Vekili sıfatıyla 27.05.1947 tarihinde Başbakanlık makamına verdiği tebliğde Bitlis ilinin; Sağlık, Tarım, Eğitim, Elektrik, Sulama, Ulaşım, Adalet, İmar, Hükümet Konağı ve Tekel Sigara Fabrikası ile ilgili sorunlarını dile getirmiştir. Başbakanlığa verdiği tebliğde, bu sorunların Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım, Bayındırlık, Milli Eğitim, Adalet, Gümrük ve Tekel, İçişleri ve Maliye Bakanlıklarına bildirdiğini belirtmekte, bu hususta partisinden ve Başbakanlıktan gerekli desteğin verilmesini istemektedir¹¹⁶.

Hal Tercümesinde az Fransızca bildiğini belirten Özdemir, evli ve 2 çocuk babasıydı. Arif Hikmet Özdemir, milletvekili iken 17 Kasım 1948 tarihinde vefat etmiştir¹¹⁷.

Mehmet Ziya GEBOLOĞLU

1308 (1892) yılında Bitlis'te doğdu. Baba adı Abdülmecit, anne adı İffet'tir. Van Askeri Okulu'ndan mezun olmuştur. 20 Nisan 1327 (1911)'de İmadiye Zabıt Kitabeti' ne girerek memuriyete başlamıştır. Burada 17 Mayıs 1330 (1914) tarihine kadar çalışmıştır. 21 Ağustos 1330 (1914) ile 10 Ocak 1335 (1919) tarihleri arasında askerlik görevini ifa etmiştir. 19 Ekim 1336 (1920) tarihinde Çapakçur Zabıt Kâtipliği' ne başlamış, 23 Temmuz 1337 (1921) tarihinde ise Genç Bidayet Mahkemesi 2. Sınıf Kâtipliği' ne atanmıştır. Burada iki hafta çalıştıktan

¹¹⁵ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 24.01.2022.

¹¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon: 30-1-0, Kutu Kodu: 53, Dosya No: 315, Gömlek No: 3, s. 1-2-3-4-5-6-7.

¹¹⁷ Mustafa Çufalı, Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), C-3, TBMM Yayınları No:146, Ankara, s.225-225.

sonra 6 Ağustos 1337 (1921) tarihinde Kulp Bidayet Mahkemesi üyeliğine, üyeliğin lağvıyla 12 Kasım 1337 tarihinde Kulp Polis Memurluğuna getirilmiştir. Bundan sonra Müstantiklik (sorgu hakimliği) görevlerine verilmiş; 20 Şubat 1339 (1923)'da Varto, 6 Ocak 1341 (1925) tarihinde İlisu, 16 Ekim 1926'da Vezirköprü, 7 Aralık 1931 tarihinde ise Safranbolu Müstantikliği'ne getirilmiştir. Safranbolu'dan izinle Bitlis'e gelerek izin sonunda göreve dönmediğinden 18 Temmuz 1932'de müstafi sayılmak suretiyle yargıçlıktan ayrılmıştır. 1934 Haziran ayından itibaren 1949 ara seçimlerine kadar Bitlis'te aralıksız avukatlık yapmıştır. Bu arada 14 Ekim 1937 ile 14 Temmuz 1939 tarihleri arasında Bitlis Hazine, ayrıca 31 Mayıs 1947-1 Mart 1949 ve 12 Mayıs-17 Ekim 1949 tarihleri arasında Bitlis Devlet Orman İşletmesi Müdürlüğü avukatlıklarında çalıştı. Milletvekilliğinden önce son olarak Bitlis CHP İl İdare Kurulu Başkanıydı. Cemile Hanım'la evlenen Geboloğlu; Cevdet, Talât, Necdet, Ecvet ve Servet adlarında 5 erkek çocuk babasıydı¹¹⁸. Ziya Geboloğlu 18.08.1949 yılında CHP'ye adaylık başvurusu yapmış ve başvurusu parti tarafından kabul edilmiştir¹¹⁹.

Bitlis Milletvekili Arif Hikmet Özdemir'in vefatı dolayısıyla yapılan ara seçimde CHP'den Bitlis Milletvekili seçilmiştir. 16 Ekim 1949 tarihinde yapılan seçimi 21.10.1949 tarihli mazbataya göre 27.766 oy olarak Ziya Geboloğlu kazanmıştır¹²⁰. 1 Kasım 1949'da Meclise katılan Geboloğlu'nun mazbatasını Kamutay tarafından 11 Kasım 1949'da onaylanmıştır. Geboloğlu, 7 Kasım 1949 tarihinde TBMM Dilekçe Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. VIII. Dönem Genel Kurulda çeşitli konularda 3 kez söz hakkı¹²¹ almıştır. Mehmet Ziya Geboloğlu, 9 Aralık 1958 tarihinde vefat etmiştir¹²².

¹¹⁸ Çufalı, Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem, C-3, s.223-224.

¹¹⁹ BCA, Fon Kodu: 490. 1.0. Yer No: 292.1177.4.

¹²⁰ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 24.01.2022.

¹²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.22, (Birleşim: 21, Oturum: 2, 23.12.1949), Ankara, s.422-423.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.22, (Birleşim: 22, Oturum: 2, 26.12.1949), Ankara, s.464.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.24, (Birleşim: 55, Oturum: 1, 24.02.1950), Ankara, s.1144-1145.

¹²² Çufalı, Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem, C-3, s.223-224.

Muhtar ERTAN

Muhtar Ertan, CHP'den VIII. Dönemde tekrar Bitlis milletvekili olarak seçilmiştir¹²³.

Muhtar Ertan¹²⁴, VIII. Dönem seçimlerinde 28.227 oy alarak Bitlis Milletvekili seçilmiştir. Seçim mazbatasını 22.07.1946'da almıştır¹²⁵. 05 Ağustos 1946 tarihinde Meclise katılan Ertan'ın mazbatasını 12 Ağustos 1946'da Kamutayca onanmıştır. 12 Ağustos 1946 tarihinde TBMM Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu ve İçişleri Komisyonu Üyeliğine seçilmiştir. İçişleri Komisyonu Kâtipliği görevini de ifa etmiştir. 11 Kasım 1946, 5 Kasım 1947 ve 5 Kasım 1948 tarihlerinde aynı komisyon üyeliğine tekrar seçilmiştir. Bu görevlerin dışında ayrıca 17 Ocak 1947 tarihinde TBMM Divan Kâtipliğine seçilmiş ve bu görevinden 5 Mayıs 1947 tarihinde ayrılmıştır¹²⁶. Bu dönemde Meclis Genel Kurulunda 2 konuda 4 kez söz hakkı¹²⁷ almıştır.

IX. Dönemde tekrar Bitlis Milletvekilliğine seçilmiştir. Ertan, İstanbul'a trenle giderken 30 Haziran 1951 tarihinde vefat etmiştir. Ölüm tezkeresi, Genel Kurulun 11 Temmuz 1951 tarihli 98. Birleşiminde bilgiye sunulmuştur. İstanbul Kandilli Mezarlığında defnedilmiştir¹²⁸.

Sonuç

Bu araştırmada Cumhuriyet döneminde (1923-1950) TBMM'de Bitlis'i temsil eden milletvekillerinin biyografileri ve meclis faaliyetleri incelenmiştir. I. Dönem Meclis faaliyetleri konusunda daha önceden bilimsel çalışmalar yapıldığı için bu dönem hakkında konunun bütünlüğünü sağlama açısından sadece kısa bir bilgi ve milletvekillerinin ismi verilmiştir. IV. ve V. Dönemlerde ise Bitlis, Muş iline bağlı bir kaza

¹²³ VII. Dönem Bitlis milletvekilleri bölümünde 7.2. nolu başlık altında özgeçmiş anlatılmıştır.

¹²⁴ TBMM Arşivi, Muhtar Ertan Dosyası, 8. Dönem, Dosya No: 1191, Tercüme-i Hâl.

¹²⁵ TBMM Arşivi, <https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. Erişim Tarihi: 24.01.2022.

¹²⁶ Çufalı, Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem, C-3, s.221-222.

¹²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, C.3, (Birleşim: 13, Oturum: 1, 06.12.1946), Ankara, s.70-71.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.10, (Birleşim: 39-42, Oturum: 1, 06-13.02.1948), Ankara, s.44,106.; TBMM Zabıt Ceridesi, C.10, (Birleşim: 45, Oturum: 2, 20.02.1948), Ankara, s.256-260.

¹²⁸ Çufalı, Türk Parlamento Tarihi, VIII. Dönem, C-3, s.221-222.

olduğu için konunun sınırlılığı açısından yine bu dönemlerle ilgili özet bilgi verilmiş ve iki dönemde seçilen milletvekillerinin sadece isimleri yazılmıştır.

I. Dönem Bitlis Milletvekili sayısı 7 kişidir ve Mecliste toplam 94 kez söz almışlardır. II. Dönem Bitlis Milletvekili sayısı 2 kişidir ve Mecliste toplam 18 kez söz almışlardır. III. Dönem Bitlis Milletvekili sayısı 3 kişidir ve Mecliste toplam 23 kez söz almışlardır. IV. Dönem Muş Milletvekili sayısı 4 kişidir ve Mecliste toplam 15 kez söz almışlardır. V. dönem Muş Milletvekili sayısı 3 kişidir ve Mecliste toplam 14 kez söz almışlardır. VI. Dönem Bitlis Milletvekili sayısı 2 kişidir ve Mecliste toplam 15 kez söz almışlardır. VII. Dönem Bitlis Milletvekili sayısı 2 kişidir ve Mecliste toplam 7 kez söz almışlardır. VIII. Dönem Bitlis Milletvekili sayısı 3 kişidir ve Mecliste toplam 11 kez söz almışlardır.

Bitlis Milletvekillerinin I. Dönem Meclis çalışmalarında etkili olduğu görülmektedir. Diğer dönemlerde Meclis faaliyetlerine çok etkin katılmadıkları ve sadece bazı konularda söz hakkı almakla yetindiklerini söyleyebiliriz. Zabıt Ceridelerinde yapmış olduğumuz taramalar sonucunda Muhittin Emin Temoçin, Tevfik Temelli ve Arif Hikmet Özdemir'in Meclis çalışmalarında hiçbir faaliyette bulunmadığı görülmüştür. Meclis faaliyetlerinde en etkili olan ve birçok konuda kanun teklifi vererek önemli çalışmalara imza atan kişi, VI. Dönem Bitlis Milletvekili Ahmet Süreyya Örgüevren olmuştur. Bitlis Milletvekilleri Mecliste çeşitli komisyonlarda azalık ve divan katipliği üyeliklerinde bulunmuşlardır fakat hükümette ya da kabinede hiçbirine bakanlık görevi verilmemiştir.

Bitlis milletvekillerinin Meclis çalışmaları incelendiğinde ise Bitlis ile ilgili sadece 2 konuda söz alıp vilayetin sorununu dile getirmişleridir. Bu iki söz alma dışında Meclis'te Bitlis ile ilgili herhangi bir faaliyetlerinin olmadığı görülmüştür. Bitlis vekillerinin ülke sorunlarıyla yakından ilgilendikleri ve bu konularda birçok faaliyette bulunup söz hakkı aldıkları görülmektedir. Ayrıca partileri ve meclis tarafından kendilerine verilen birçok görevi de ifa etmişlerdir.

Bitlis milletvekillerinin her ne kadar TBMM'de Bitlis ile ilgili fazla bir faaliyeti görülmesi de şehrin sorunları ile ilgili birçok müracaatta bulunmuş ve memleketin gelişmesi için çalışmalar yapmışlardır. Cumhuriyet döneminin (Tek Parti Dönemi) yönetim yapısından kaynaklı

olarak illerin sorunlarının çözüm mercii ve yatırımların yapılmasına karar verilen yer Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği ve Başbakanlık makamıydı. Bu nedenle Bitlis vekilleri gerek bireysel olarak gerekse müşterek raporlarla bu makamlara birçok müracaatta bulunmuş ve temsil ettikleri bölge için gayret sarf etmişlerdir. Bu süreçte Ekonomi Bakanlığında bölgede hayvancılık ürünlerine yönelik fabrikalar yapılması, hidroelektrik santralin kurulması ve maden rezervlerin araştırılması talep edilmiştir¹²⁹. Maliye Bakanlığında ilçelere memur lojmanlarının ve hükümet konaklarının yapılması; Bayındırlık Bakanlığında bozulan yolların tamir edilmesi, yeni köprüler yapılması ve tren yolunun yapılması; Tarım Bakanlığında hayvancılık ile ilgili tedbirler alınması, meraların ıslahı, ormanların korunması ve meyvecilik faaliyetlerine destek verilmesi; Eğitim işlerinde ise yeni okullar yapılarak eksik bulunan öğretmen kadrolarının tamamlanması talep edilmiştir¹³⁰. Ayrıca 1927–1950 yılları arasında Bitlis ilinde 44.6 km'lik yeni yol, 50 adet köprü, 345 km'lik Elâzığ – Palu – Muş – Tatvan demiryolu yapılmış olup bunların yanında 1930 yılında Bitlis Tekel Tütün Fabrikası açılmış ve 1945 yılında ise Bitlis Orman İşletme Müdürlüğü kurulmuştur¹³¹.

Tablo 2. Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Bitlis Milletvekillerinin eğitimleri, meslekleri ve doğum yerleri.

S. N	Milletvekili	Eğitimi	Mesleği	Doğum Yeri
1	Muhittin Nami Bey	Harp Akademisi	Subay	Bitlis
2	Resul Sıdkı Bey	İdadi/Lise	Nüfus Müdürü	Bitlis
3	İlyas Sami Muş	Medrese	Müderris	Muş
4	Muhittin Emin Temoçin	İdadi/Lise	Çiftçi	Genç/Bingöl
5	Ahmet Süreyya Örgüven	Hukuk	Avukat	Sındırgı/Balıkesir
6	Mehmet Tefik Temelli	Orta	Tüccar	Malatya

¹²⁹ BCA., Fon Kodu: 490.01.0. Yer No: 627.64.1.

¹³⁰ BCA., Fon Kodu: 490.01.0. Yer No: 508.2040.2.

¹³¹ Metin Kopar, Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar 1927-1950, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.143-145.

7	Ahmet Bülent Osma	Hukuk	Bankacılık	Bakırköy/İstanbul
8	Muhtar ERTAN	Hukuk	Avukat	Beykoz/İstanbul
9	Arif Hikmet Özdemir	Askeri Rüştüye	Polis	Bitlis
10	Mehmet Ziya Geboloğlu	Askeri Okul	Avukat	Bitlis

Tabloda görüldüğü üzere Bitlis'ten Meclise temsilci olarak gönderilen 10 milletvekilinden sadece 4 tanesinin doğum yeri Bitlis'tir. Diğer 6 vekilin doğum yerlerinin Muş, Genç, Balıkesir, Malatya ve İstanbul olduğu görülmektedir. Ayrıca bu vekillerin Hal Tercümelerinde ikametgâh adresleri de Bitlis dışında genellikle doğum yerleri olan şehirler olduğu yazmaktadır. Bitlis Milletvekili olan bu 6 kişinin Bitlis ile hiçbir ilgisinin olmadığı ve parti merkezlerinden aday gösterilerek seçilip vekil oldukları görülmüştür.

Milletvekillerinin eğitim ve mesleki durumlarına bakıldığında genel olarak her meslekten temsil edildiği ve tahsil oranının yüksek olduğu görülmektedir. Hal Tercümelerinden anlaşıldığı üzere Bitlis milletvekillerinin bazılarının siyasette, bazılarının ise devlet görevi ve bürokraside çok deneyimli oldukları anlaşılmaktadır. Çalışma alanımız olan Cumhuriyet döneminde Bitlis'ten kadın milletvekili seçilmediği görülmüştür.

Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonucunda Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Bitlis milletvekili olarak TBMM'ye katılan 10 vekilin, Meclis çalışmalarında çeşitli konularda faaliyetlerde bulunduğu, bu konuların daha çok ülke genelini ilgilendiren ya da idari işlerle ilgili olduğu, Bitlis ile ilgili konularda Mecliste pek faaliyetlerinin olmadığı, daha çok partilerini temsil edip ülkenin işleriyle hemhal oldukları ve Mecliste verilen üyelik görevlerini ifa ettikleri söylenebilir.

Kaynakça

Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

BCA, Fon Kodu: 30.1.0. Yer No: 53.315.3.

BCA, Fon Kodu: 490.1.0. Yer No: 277.1112.3.

BCA, Fon Kodu: 490.1.0. Yer No: 292.1177.3.

BCA, Fon Kodu: 490. 1.0. Yer No: 292.1177.4.

BCA., Fon Kodu: 490.01.0. Yer No: 508.2040.2.

BCA., Fon Kodu: 490.01.0. Yer No: 627.64.1.

Genelkurmay Askerî Tarih Ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi

ATASE. ATAŞB, K.19, G.242-1. Genelkurmay Başkanlığı

ATASE, ATAŞB, K.33, G.1, B.1 Genelkurmay Başkanlığı

TBMM Arşivi

Albümler

TBMM Albümü 1920-1910 (Cilt-1 (1920-1950)).

Dosyalar

Ahmet Süreyya Örgüevren Dosyası, Tercüme-i Hâl. (6. Dönem, Sicil No: 59, Dosya No: 542).

Arif Hikmet Özdemiş Dosyası, Tercüme-i Hâl. (8. Dönem, Dosya No: 52).

Bülent Osma Dosyası, Tercüme-i Hâl. (7. Dönem, Dosya No: 1192,).

İlyas Sami Muş Dosyası, Tercüme-i Hâl. (3. Dönem, Dosya No: 353).

Mehmet Ziya Geboloğlu Dosyası, Tercüme-i Hâl. (8. Dönem, Dosya No: 1526).

Muhittin Emin (Temoçin) Dosyası, Tercüme-i Hâl. (3. Dönem, Dosya No: 512).

Muhittin Nami Bey Dosyası, Tercüme-i Hâl. (2. Dönem, Sicil No: 54, Dosya No: 461).

Muhtar Erten Dosyası, Tercüme-i Hâl. (7. Dönem, Dosya No: 1191).

Resul Siddık Bey Dosyası, Tercüme-i Hâl. (2. Dönem, Sicil No: 2, Dosya No: 124,).

Tevfik Temelli Dosyası, Tercüme-i Hâl. (6. Dönem, Sicil No: 60, Dosya No: 1029,).

Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi. (1923, 11 14). Cilt. 3 (Birleşim: 53, Oturum: 1), 387.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1923, 12 03). Cilt. 4 (Birleşim: 61, Oturum: 1), 5.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1923, 12 15). Cilt.4(Birleşim: 68, Oturum: 1), 222.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1923, 10 06). Cilt.2(Birleşim: 32, Oturum: 1), 515.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1924, 03 16). Cilt.7(Birleşim: 13, Oturum: 1), 524.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1925, 03 07). Cilt.15(Birleşim: 71, Oturum: 1), 224.

- TBMM Zabıt Ceridesi. (1925, 03 09). Cilt. 15(*Birleşim: 73, Oturum: 2,*), 306-307.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1925, 03 11). Cilt.15(*Birleşim: 75, Oturum: 1*), 376.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1925, 03 14). Cilt.15(*Birleşim: 77, Oturum: 1*), 453-454.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1925, 03 23). Cilt.16(*Birleşim: 85, Oturum: 2*), 146-148.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1926, 05 20). Cilt.25(*Birleşim: 104, Oturum: 1*), 317.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1926, 05 20). Cilt.30(*Birleşim: 44, Oturum: 1,*), 147.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1927, 03 19). Cilt.30(*Birleşim: 44, Oturum: 1*), 147.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1927, 12 27). Cilt.1(*Birleşim: 23, Oturum: 1*), 178.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1928, 02 16). Cilt.2(*Birleşim: 45, Oturum: 1*), 191.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1928, 05 20). Cilt.4(*Birleşim: 78, Oturum: 2*), 204-205.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1929, 05 16). Cilt.11(*Birleşim: 65, Oturum: 1*), 63.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1929, 02 11). Cilt.8(*Birleşim: 34, Oturum: 1*), 26.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1929, 02 16). Cilt.11(*Birleşim: 65, Oturum: 2*), 63.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1929, 02 16). Cilt.8(*Birleşim: 35, Oturum: 2*), 40.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1929, 03 23). Cilt.9(*Birleşim: 43, Oturum: 1*), 40-41.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1930, 05 01). Cilt.19(*Birleşim: 54, Oturum: 1*), 13.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1930, 10 02). Cilt. 21(*Birleşim: 82-84, Oturum: 1*), 22-66.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1930, 12 04). Cilt.23(*Birleşim: 10, Oturum: 1*), 10.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1931, 02 02). Cilt.25(*Birleşim: 25, Oturum: 1*), 6.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1931, 03 09). Cilt.26(*Birleşim: 33, Oturum: 1*), 32-33.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1931, 03 19). Cilt.26(*Birleşim: 36, Oturum: 1*), 63-67.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1935, 12 23). Cilt.7(*Birleşim: 20, Oturum: 1*), 182.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1939, 05 25). Cilt.2(*Birleşim: 17, Oturum: 1*), 263.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1939, 06 25). Cilt.3(*Birleşim: 28-29, Oturum: 1*), 252-282.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1939, 05 17). Cilt.2(*Birleşim: 13, Oturum: 1*), 102-103.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1940, 05 15). Cilt.11(*Birleşim: 50-51, Oturum: 1*), 94-127.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1940, 05 15). Cilt.11(*Birleşim: 50-51, Oturum: 1*), 99-128.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1941, 06 23). Cilt.19(*Birleşim: 68, Oturum: 1*), 134-135.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1942, 03 30). Cilt. 24(*Birleşim: 40, Oturum: 1*), 47-49.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1942, 11 11). Cilt. 28(*Birleşim: 3, Oturum: 1*), 28-29.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1942, 12 14). Cilt. 29(*Birleşim: 17, Oturum: 1*), 97-99.

- TBMM Zabıt Ceridesi. (1945, 06 25). Cilt.18(*Birleşim: 78, Oturum: 2*), 407.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1945, 07 06). Cilt.19(*Birleşim: 83, Oturum: 1*), 49-50.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1946, 06 14). Cilt. 24(*Birleşim: 65, Oturum: 2*), 318-321.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1946, 01 28). Cilt. 21(*Birleşim: 23-29, Oturum: 1*), 24,118.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1946, 02 04). Cilt. 22(*Birleşim: 32, Oturum: 1*), 21-22.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1946, 12 06). Cilt. 3(*Birleşim: 13, Oturum: 1*), 70-71.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1948, 02 13). Cilt.10 (*Birleşim: 39-42, Oturum: 1*), 44,106.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1948, 02 20). Cilt. 10 (*Birleşim: 45, Oturum: 2*), 256-260.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1949, 12 23). Cilt. 22 (*Birleşim: 21, Oturum: 2*), 422-423.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1949, 12 26). Cilt. 22 (*Birleşim: 22, Oturum: 2, 26.12.1949*), 464.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1950, 02 24). Cilt. 24 (*Birleşim: 55, Oturum: 1*), 1144-1145.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1928, 02 27). Cilt. 2 (*Birleşim: 48, Oturum: 1*), 221.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1943, 06 18). Cilt. 3 (*Birleşim: 37, Oturum: 1*), 89.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1931, 01 15). Cilt. 24 (*Birleşim: 21, Oturum: 1*), 36.
- TBMM Zabıt Ceridesi. (1928, 05 19). Cilt. 4, *Birleşim: 77, Oturum: 1*, 168-169.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Alkan, M. Ö. (2006). Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri . *Anayasa Yargısı Dergisi*, 22 (1) , 133-165.
- Arınc, K. (1995). Geçmişteki Önemi Azalmış Kent Yerleşmelerine Bir Örnek: Bitlis. *Doğu Coğrafya Dergisi*(1),
- Cırık, B. (2015). *II. Meşrutiyet Döneminde Bitlis Sancağı (1908-1914)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)Sakarya Ün. Sos. Bil. Ens.
- Çoker, F. (TBMM I. Dönem (1919-1923)). *Türk Parlamento Tarihi* (Cilt 3). TBMM Yayınları No:6.
- Çufalı, M. (TBMM VIII. Dönem (1946-1950)). *Türk Parlamento Tarihi* (Cilt 3). TBMM Yayınları No:146.
- Daşdemir H. (2021). Türk Demokrasi Tarihinde Tek Dereceli Seçim Sistemine Geçiş ve Kamuoyundaki Yansımaları, *Türk Demokrasi Tarihi Yazıları* (Ed. İsmet Türkmen vd.), Berikan Yayınevi.
- Erkmen A. (2019). İki Dereceli Genel Seçimlerden Tek Dereceli Demokratik Seçimlere Yaşanan Süreç, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6 (33), 608-622.

Günay, Ş. (TBMM VI. Dönem (1939-1943)). *Türk Parlamento Tarihi* (Cilt 5). TBMM Yayınları No:39.

İşik, S. (2004). *Birinci Dönem TBMM’de Bitlis Milletvekilleri*. Atatürk Ün. Sos. Bil. Ens. (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi).

Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. (B. Tırnakçı, Çev.) Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Kopar M. (2009). *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar 1927-1950*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Olgun, K. (2011). Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 27 (79), 1-36.

Öztürk, K. (TBMM II. Dönem (1923-1927)). *Türk Parlamento Tarihi* (Cilt 3). TBMM Yayınları No: 3.

Öztürk, K. (TBMM III. Dönem (1927-1931)). *Türk Parlamento Tarihi* (Cilt 3). TBMM Yayınları No: 10.

Öztürk, K. (TBMM IX. Dönem, 1950-1954). *Türk Parlamento Tarihi* (Cilt 7). TBMM Yayınları No: 136

Sertel, S. (2014). 1927 Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Bitlis’in Nüfus Fonksiyonları. *Turkish Studies*, 9, 1015-1034.

Taşkıran, H. (2020). XV. Asırda Bitlis ve Çevresinin Siyasi Tarihi, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6 (4), 1134-1155.

Tekdal, D. (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Bitlis Vilayeti (İdarî ve Sosyal Yapı)*, Pamukkale Üniversitesi Sos. Bil. Ens., Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Toker M. (2020). *Demokrasinin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973*, Cilt 1, Bilgi Yayınevi.

Tunçel, M. (1992). Bitlis, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, s. 225). Türkiye Diyanet Vakfı.

3. İnternet Siteleri

<http://www.bitlis.gov.tr>. (2022, 01 12).

<https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/mazbatalar.sonuc>. (2022, 01 14).

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html. (2022, 01 14).

<https://www.tuik.gov.tr/bitlis>. (2022, 01 12).

Extended Abstract

Bitlis is one of the important civilization centers of Anatolia with its historical background and cultural values. For this reason, researching and illuminating every period of the city's history will make significant contributions to both the province of Bitlis and the science of history. In this study; To reveal the biographies of the deputies who represented the city of Bitlis in the Turkish Grand National Assembly during the Republican Period (1923-1950) and to investigate the parliamentary activities, to illuminate the political history of the city by examining in detail the representation status of Bitlis in the Parliament in this period, the elected people, the work done and the events that took place. intended.

While preparing this study, a very comprehensive archive search was carried out. An article was created by scanning the Turkish Grand National Assembly, the Turkish Historical Society, the General Staff (ATASE), the Presidency of the State Archives, the Ottoman Archives (BOA) and the Republic Archives (BCA), and the National Library and Source Works about the National Struggle and the Republic Period. In this study, which was prepared in the light of archival sources, the biographies and parliamentary activities of the Deputies of Bitlis in the Republican Period were discussed in detail in chronological order. Information on the biographies of the deputies was obtained from the registry files in the Archives of the Grand National Assembly of Turkey, the Translator Hal Warakas and the Turkish Parliamentary History (first 8 volumes), which are the publications of the Turkish Grand National Assembly. The election records of the deputies were obtained from the archives of the Grand National Assembly of Turkey, and their work in the General Assembly was obtained by scanning the Minutes. Other complementary information was obtained from different archival sources and research works. In this study, the document analysis method was used and the obtained documents were confirmed with another research works and an article was created.

The number of 1st Term Bitlis Deputies is 7 and they took the floor 94 times in total. II. The number of Bitlis Deputies in the period is 2 and they took the floor 18 times in total in the parliament. III. The number of Bitlis Deputies was 3 people and they took the floor 23 times in total

in the parliament. The number of Muş deputies in the 4th Term is 4 and they took the floor 15 times in total in the parliament. The number of Muş deputies in the 5th term is 3 and they took the floor 14 times in total in the parliament. VI. The number of Bitlis Deputies for the term is 2 and they took the floor 15 times in total in the parliament. VII. The number of Bitlis Deputies in the period is 2 and they took the floor 7 times in total in the parliament. VIII. The number of Bitlis Deputies in the period is 3 and they took the floor 11 times in total in the parliament.

Bitlis is the birthplace of only 4 of the 10 deputies whose biographies we researched and who were sent from Bitlis as representatives to the parliament. It has been seen that the birth places of the other 6 deputies are Muş, Genç, Balıkesir, Malatya and İstanbul. In addition, it is written in the Hal Translations of these deputies that their residence addresses are generally cities with their birthplaces, except Bitlis. It has been seen that these 6 people, who are Bitlis Deputy, have nothing to do with Bitlis and they are elected by being nominated from the party centers.

It is seen that the Bitlis Deputies were effective in the 1st Term parliamentary work. In other periods, we can say that they did not participate in the activities of the parliament very effectively and they were content with taking the right to speak only on some issues. As a result of the scans we have done in the Minutes, Muhittin Emin Temoçin, Tefik Temelli and Arif Hikmet Özdemir did not take any action in the work of the Assembly. The person who was the most influential in the work of the Assembly and put his signature under important works by proposing laws on many issues, VI. Term Bitlis Deputy Ahmet Süreyya Örgüevren. When the parliamentary work of these deputies is examined, it is seen that they took the floor on only 2 issues related to Bitlis and expressed the problem of the province. Apart from these two speeches, it was seen that they did not have any activities related to Bitlis. Bitlis Deputies have been members of various commissions in the Assembly and as members of the Court Clerk, but none of them have been given ministerial duties in the government or the cabinet.

As a result, in the Republican Era (1923-1950), 10 deputies who participated in the parliament as Bitlis Deputy were engaged in various issues in the parliamentary work, these issues were mostly related to

the country-wide or administrative affairs, they did not have much activity on the issues related to Bitlis, they mostly represented their parties. and it can be said that they fulfill their membership duties given in the parliament.